

T.C.

NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**ADANA AKINCILAR MAHALLESİ ÇİNGENE/ROMAN
KÜLTÜRÜNÜN AKTARIMINDA DANS VE EŞLİK UNSURLARININ
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ebru AKKUYU

Niğde

Ağustos, 2023

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ADANA AKINCILAR MAHALLESİ ÇİNGENE/ROMAN
KÜLTÜRÜNÜN AKTARIMINDA DANS VE EŞLİK UNSURLARININ
ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ebru AKKUYU

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Özlem AKAY DİNÇ
İkinci Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sonay ÖDEMİŞ
Üye: Prof. Dr. Güzin YAMANER
Üye: Prof. Dr. Bayram ÜNAL
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜNDÜZ

Niğde
Ağustos, 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Adana Akıncılar Mahallesi Çingene/Roman Kültürünün Aktarımında Dans ve Eşlik Unsurlarının Etkileri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
31/08/2023

EBRU AKKUYU

ÖNSÖZ

Çingener/Romanlar asırlardır süren konar-göçer yaşam tarzlarıyla Türk coğrafyasında yer almış çeşitli gruplardan biridir. Sürekli olarak göçler gerçekleştirmeleri, yaşadıkları yerleşik bölgelerde kendi alanlarını yaratmaları ve bu alanların dışına çıkmamaları kapalı gruplar olmalarının birer yansımaları. Filmlere dahi konu olan yaşamlarıyla, müzikleri, dansları ve eğlenceleriyle kendilerinden oldukça söz ettirmiş, çeşitli çalışmalara konu olmuşlardır. Ben de çalışmamda müzikleri ve danslarıyla neşeli ve özgün bilinen bu grubun bir nebze de olsa içlerine girebilmeyi, kendilerine yapışan olumsuzlukları geride bırakıp danslarına ortak olabilmeyi amaç edindim. Danslarını, kendi kültürlerini muhafaza edebilmelerindeki en önemli unsurlardan biri olarak gördüm ve nasıl bir aktarım unsuru olduğunu gösterebilmeyi amaç edindim.

Araştırma süreci boyunca hep zorluklarla karşılaştım ve araştırma sürecinde COVID-19 pandemisine denk gelip süreci bir hayli uzatsam da mümkün olan bütün fırsatları değerlendirmeye çalıştım. Bu süreçte tüm olumsuzluklarla birlikte, çalışmanın beni ne kadar zorlayacağını bilmesine ve söylemesine rağmen desteğini, bilgisini, yardımlarını, şefkatini esirgemeyen sevgili danışman hocam Dr. Özlem AKAY DİNÇ ile çalışmaya yeni bir boyut kazandırarak ve çeşitli bağlantı yollarını deneyerek sahaya girişimi kolaylaştıran, tez dönemimden itibaren her daim yanımda olan, ilgisini, bilgisini, tecrübelerini benimle paylaşan, tez sürecimde attığım her adımda her zaman desteğini hissettiğim sevgili eş danışmanım Dr. Sonay ÖDEMİŞ'e sonsuz sabırları ve yaşadığım tüm olumsuzluklara rağmen yanımda oldukları için sonsuz teşekkür ederim.

Araştırma sahamıza girebilmem için bizden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Muzaffer SÜMBÜL Hocamıza, yine sahaya girmemizi kolaylaştıracak bağlantılar kurmamızı sağlayan T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Adana İl Müdür Yardımcısı Sn. Tarık KANALICI'ya teşekkür ederim. Adana Yüreğir Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Kürşat KÖSTÜ'ye bize en önemli bağlantımızı kurduğu ve Sosyal Hizmet çalışanları Serdar DÜNDAR'a ve Pırıl Hanım'a da sahaya girişimde bana eşlik ettikleri için sonsuz teşekkürü borç bilirim. Araştırmamızın saha sürecinde bize yardımcı olmayı kabul eden, saha sürecimizi kolaylaştıran Adana Romanlar Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği Başkanı Sn.

Ahmet ÖZYİĞİT'e yardımları ve paylaşımları için çok teşekkür ederim. Tezin değerlendirilme aşamasında sundukları katkılardan ve önerilerden dolayı ayrıca Prof. Dr. Bayram ÜNAL Hocama, Prof. Dr. Güzin YAMANER Hocama ve Dr. Ahmet GÜNDÜZ Hocama teşekkür ederim.

Ebru AKKUYU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA AKINCILAR MAHALLESİ ÇİNGENE/ROMAN KÜLTÜRÜNÜN AKTARIMINDA DANS VE EŞLİK UNSURLARININ ETKİLERİ

AKKUYU, Ebru

Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Özlem AKAY DİNÇ

Tez Eş Danışmanı: Dr. Sonay ÖDEMİŞ

Ağustos 2023, 64 Sayfa

Çingeneler/Romanlar, yüzyıllar öncesinden Hindistan'dan dünyanın birçok farklı noktasına, neredeyse her yerine, göç ettikleri düşünülen topluluklardır. Ülkemize de göçler gerçekleştiren bu topluluk renkli görünen kişilikleri ve çoğunlukla sundukları eğlenceli hayatlarıyla söz konusu oldukları kadar aynı zamanda ötekileştirilmeye de maruz kalmışlardır. Yaşam tarzları, kimi zaman eğlenceli kimi zaman onları dışlanmaya maruz bırakan hayatları çeşitli çalışmalara konu edinilmiştir.

Bu çerçevede düşünüldüğünde, araştırmanın problemini içerisinde bulundukları tüm toplumlar tarafından ötekileştirmeye maruz kalan, kendilerinin de kapalı gruplar olmaları sebebiyle ötekileştirme sürecini karşılıklı hale getirdikleri etnik bir grup olarak ele aldığımız Çingene/Romanlar ve kültürel alanlarını nasıl muhafaza edebildikleri oluşturmaktadır. Bu çalışma da Adana Akıncılar Mahallesi'nde yaşayan Çingene/Roman grupları üzerinden müzikleri ve danslarıyla eğlence sektöründe oldukça bilinen bu grubun danslarının kültürel bir aktarım unsuru olduğunu ve kültürün devamlılığının sağlanmasında önemli bir rol oynadığını, kültürel bellek ve belleğin yaşatıldığı mekânlar çerçevesinde göstermeyi amaçlamaktadır.

Araştırma sahası Adana İli Akıncılar Mahallesi olarak sınırlandırılmış ve sadece bu bölgede yaşayan Çingene/Roman grupları üzerinden çıkarım ve yorumlamalarda bulunulmuştur.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji modelinden yararlanılmış; katılımlı gözlemlerde bulunulmuş, derinlemesine ikili görüşmeler gerçekleştirilmiş; saha süreci sonrasında alınan araştırmacının ses kayıtlarından saha notları oluşturulmuş, verilerin toplanmasında araştırma grubunun izni dâhilinde video kayıtları alınmış ve düğün ritüellerinin performans çözümlemeleri yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle; dansın, müziğin ve bu sanatları icra edenlerin Akıncılar Çingene/Roman grubu üzerinde kültürel bir muhafaza ve bir aktarım unsuru olduğu görülmüştür. Günlük yaşamlarında kendileri gibi olmayanlardan Çingene/Roman grubunu ayırmanın zor olduğu, dansların ve danslara eşlik eden unsurların bu ayırmanın yapılabilmesinde önemli roller oynadığı sonucuna varılmıştır. Kültürlerini yaşatabildikleri yer olarak düğünler gibi törensel buluşmaların varlığının büyük önem taşıdığı, kültürel alanların kadın ve erkekler tarafından birlikte inşa edildiği, müzik ve dans repertuarlarında yer alan ithal ürün varlıklarının tespit edilmesi sebebiyle sanıldıklarının aksine tamamen dışa kapalı bir grup olmadıkları, aktarım sürecinde çocukların büyük rollerinin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çingeneler, Roman, Cono, Dans, Öteki, Etnisite, Kültürel Bellek.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE EFFECTS OF DANCE AND DANCE ELEMENTS ON THE TRANSFERENCE OF GYPSY/ROMA CULTURE IN ADANA AKINCILAR DISTRICT

AKKUYU, Ebru

Sociology Department

Supervisor: Dr. Özlem AKAY DİNÇ

Co-Supervisor: Dr. Sonay ÖDEMİŞ

August 2023, 64 Pages

Gypsies/Roma are communities that are thought to have migrated from India to many different parts of the world, almost everywhere, centuries ago. This community, which migrated to our country, not only boasts their colorful personalities and the entertaining lives they often offer, but they have also been subjected to marginalization. Their lifestyles, sometimes entertaining and sometimes exposing them to exclusion, have been the subject of various studies.

Considered in this context, the problem of the research is the Gypsies/Roma people, whom we consider as an ethnic group who are subject to marginalization by all the societies they live in, and whose marginalization process is reciprocal since they are closed groups, and how they can preserve their cultural areas. This study aims to show that the dances of this group, which is well-known in the entertainment industry with its music and dances through the Gypsy/Roma groups living in Adana Akıncılar District, are an element of cultural transmission and play an important role in ensuring the continuity of culture, within the framework of cultural memory and the places where memory is kept alive.

The research area was limited to Adana Province Akıncılar District and inferences and interpretations were made only on the Gypsy/Roma groups living in this region.

The phenomenology model, one of the qualitative research methods, was used in the research; Participatory observations were made and in-depth bilateral interviews were held; Field notes were created from the researcher's voice recordings taken after the field process, video recordings were taken with the permission of the research group in collecting data, and performance analyzes of wedding rituals were made.

Based on the findings of the research; It has been seen that dance, music and those who perform these arts are a cultural preservation and transfer element on the Akıncılar Gypsy/Roma group. It has been concluded that it is difficult to distinguish the Gypsy/Roma group from those who are not like them in their daily lives, and that dances and the elements accompanying dances play important roles in making this distinction. The existence of ceremonial gatherings such as weddings is of great importance as places where they can keep their culture alive, cultural areas are built together by men and women, contrary to what is thought, they are not a completely closed group due to the presence of imported products in the music and dance repertoires, and children have a major role in the transmission process. results have been achieved.

Key Words: Gypsies, Roma, Cono, Dance, Other, Ethnicity, Cultural Memory.

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: Halay sırasında “köçek”e çıkıldığını gösteren bir fotoğraf.....39
- Şekil 2: Çingene/Roman çocuklarının erken yaş tecrübelerinin teşviki.....42

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
1.4. Araştırmanın Önemi	6
1.5. Araştırmanın Yöntemi	7
İKİNCİ BÖLÜM	12
ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL TEMELİ: TOPLUM VE KÜLTÜR.....	12
2.1. Topluluklar ve Farklılaşmaları	12
2.1.1. Topluluklar ve Sınır(sallık)ların İnşası	12
2.1.2. Topluluk, Sınır ve Simge	14
2.1.3. Birleştirici Bir Unsur Olarak Topluluklar	14
2.1.4. Ayrıştırıcı Bir Unsur Olarak Topluluklar	15
2.1.5. Toplulukların Bileşenleri: Kimlikler.....	16
2.1.5.1. Bireysel Kimlikten Kolektif Kimliğe	16
2.1.5.2. Grup Kimliğinin Üretimi/Yeniden Üretimi.....	17
2.2. Toplumsal Bellek ve Mekân Üzerine	18
2.3. Etnisite ve Etnik Gruplar	23
2.3.1. Etnik Grupların Sınırları	25
2.3.2. Etnik Aidiyetin Oluşumu ve Korunması.....	26
2.4. Topluluk ve Beden/ Dans	27
2.4.1. Bir Kültür Ürünü Olarak Dans ve Dansın İşlevleri	28
2.4.2. Topluluk Sınırlarının Korunmasında Dansın Yeri.....	30

2.4.3. Dansın Kültürel Değişime Etkileri.....	30
2.4.4. Çingene-Roman Topluluklarında Dans	32
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	34
TÜRKİYE’DE BULUNAN ÇİNGENELER/ROMANLARIN GENEL DURUMU VE ADANA’DA ÇİNGENE/ROMAN VARLIĞI	34
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	37
BULGULAR	37
AKINCILARDA EVLİLİK: ÇİNGENE/ROMAN DÜĞÜNLERİ, DANSLARI VE KÜLTÜR AKTARIMI	37
4.1. Çingene/Roman Olan ve Olmayan Ayrımı	37
4.2.Evlilikler ve Kültürel Muhafaza	38
4.3. Akıncılar Düğünlerinde Mekân ve Performanslarda Kullanımı.....	41
4.4. Düğünlerde Dans	43
4.5. Kültürel İnşada Kadın Erkek Rollerini	45
4.6. Akıncılar Romanlarında Güneydoğu Esintisi: Diyarbakır Halayları	47
4.7. Müzisyenlerin Müzik Seçimleri	50
4.8. Kültürel Aktarımda Çocukluktan Yetişme Unsuru	51
BEŞİNCİ BÖLÜM	54
SONUÇ	54
KAYNAKÇA	58
EKLER.....	60
Ek-1: Ahmet Özyiğit Tarafından Paylaşılan Adana Roman Mevcudu Dosyası	60
Ek-2: Etik Kurul Onay Formu	62
ÖZGEÇMİŞ	63

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırma, yüzyıllardır, dünyanın pek çok coğrafyasında ötekileştirilmeye maruz kalmış Çingene/Roman gruplarının, kendi varlıklarını ve kültürlerini idame ettirmesinde dansın, müziğin ve bu sanatları icra edenlerin, hatta sergilenme ortam ve biçimlerinin hissedilen rolünü ortaya koymaktadır. Müzik ve dansın evrensel dil olmaları sebebiyle Çingene/Roman gruplarının, içinde yaşadıkları topluma entegre yaşamalarını da sağlayan unsurlardır.

Kültürlerinin bu denli sıkı korunuşu, topluma entegrasyonu güçleştirse de hatta çoğu zaman ötekileştirmeye yol açsa da Çingene/Roman gruplarının içinde yer aldıkları hâkim kültürlerden izole bir şekilde varlıklarını sürdürmelerindeki bilinçli ya da bilinçsiz istikrarları dikkat çekicidir. Dans ve müzik, söz konusu toplulukların kültürlerini koruması ve aktarımını sağlayan en önemli unsurlardan ilk akla gelenlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikli olarak, topluluğun kültürünü koruması ve aktarımını sağlayan bir unsur olarak Çingene/Roman dansları ve dansların eşlik unsurları ele alınacaktır.

Bilindiği üzere toplu eğlence ve ritüeller bir kültürün aktarımında önemli roller oynamaktadır. Bu sebeple hem kültür aktarımının sağlanması hem de araştırma sahasının daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesi düşüncesiyle, Çingene/Roman gruplarının törensel buluşmalarında gerçekleştirdikleri dansa ağırlık verilerek, performans eşliğindeki müzik ve icracıların performansları üzerinden topluluğun kültürlerini dans yoluyla nasıl muhafaza ettikleri ve dansı bir kültürel aktarım unsuru haline getirdikleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda ilk olarak çalışmanın birinci bölümünde araştırma problemine, araştırmanın amacına, araştırmanın önemine, araştırmanın sınırlılıklarına ve araştırmada kullanılan yöntem ve tekniklere ayrı birer başlık oluşturularak yer verilmiştir. Daha sonra ikinci bölümde topluluklar ve onlardan ayrı düşünülemeyecek bir unsur olan kültür üzerinde

durularak toplulukların ve kültürlerinin inşa süreçleri açıklanmaya çalışılmış; araştırma grubumuzu oluşturan Çingene/Roman nüfusunun azınlık olarak görülmeleri ve etnik grup olarak ele alınmaları sebebiyle kimlik ve etnisite kavramları üzerinden tartışma yürütülmüştür. Devamında dansların kültürel bir öge olarak ele alınması ile birlikte düğün ritüellerinde dansın ve eşlik unsurları ile icracıların davranışlarına yoğunlaşarak Çingene/Roman danslarının ve eşlik unsurlarının anlamlandırılmasına gayret edilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ‘Türkiye’de Bulunan Çingeneler/Romanların Genel Durumu ve Adana’da Çingene/Roman Varlığı’ başlığı altında söz konusu çalışma grubu ile ilgili Türkiye, özellikle Adana’daki varlıkları üzerinden bilgilere yer verilmiştir. Araştırmanın bulgular kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise ‘Akıncılar: Çingene/ Roman Düğünleri, Dansları ve Geleneğin Devamlılığı’ başlığı altında araştırma sahasından elde edilen veriler sunulmuş ve son olarak beşinci bölümde araştırmanın sonucunda ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Tarihsel süreç içerisinde birçok topluluk toplumdan dışlanmaya, ötekileştirilmeye maruz kalmıştır. Çingene/Roman toplulukları da ülkemizde ve dünyada yüzyıllardır bu ayrıştırmaya maruz kalan topluluklardan biridir. 5 ve 10. yüzyıllar arasında çoğunlukla Hindistan üzerinden olduğu düşünülen, fakat hala kesin bir mutabakata varılamamış (Fraser, 2005:37-43; Arnold, 1965:16 akt. Özkan, 2000: 10-11)Çingene/Roman gruplarının yoğunluklu göçlerinden söz etmek mümkündür. Etnik aidiyetleri, yaşam şekilleri ve günlük hayat pratikleri onları toplumun genelinden ayrıştıran sebeplerin başında gelmektedir. Göç ettikleri yerlerde istenmemeleri sebebiyle gittikleri yerlerden kovulmak, sürgün edilmek, işkence görmek gibi zorlayıcı müdahalelere maruz kalmış ve günah keçisi ilan edilmişler (Özkan, 2000:2; Fonseca, 2020:27) hatta 1500’ler Almanya’sında Türk ajanları oldukları gerekçesiyle fırında yakılarak katledilmişlerdir (Puxon, 1980:16-17 akt. Özkan, 2000:9; Hohmann, 1990:15 akt. Özkan, 2000:17). Hem hayatlarıyla sınanmış hem de tüm bunlara rağmen canlarını ve kültürlerini koruma mücadelesi vermişlerdir.

Ötekileştirmeleri ve toplumun genelinden ayrıştırılmalarının en belirgin sebebi gerçekleştirdikleri göçler olarak ortaya çıkabilmektedir. Burada öteki olarak görülmelerinin sebebi elbette ki içinde bulundukları toplumların genelinden farklılık göstermeleri, kendi

kültürlerini yaşamaya devam etmek istemeleridir. Bir diğer önemli nokta ise ötekileştirilmelerinin şiddetinin artmasına kendilerinin de sebebiyet vermeleri olarak görülebilir. Çünkü içinde bulundukları toplumlar onları dışlarken, kendileri de kapalı gruplar olmaları sebebiyle, kendilerini ötekileştirip genelden ayırıştıranları ötekileştirirler. Karşılıklı bir ötekileştirme sürecinden bahsetmek böylelikle mümkün olabilmektedir. Durum her ne kadar karşılıklı olsa dahi, bu araştırmada ötekileştirilen taraf olarak Çingene/Roman grupları ele alınacak; Çingene/Roman dışındaki gruplar ise kurucu öteki olarak karşımıza çıkacaktır.

Kurucu öteki kavramının tartışmaya dâhil edilmesi ilk olarak kimliksel bir sürecin başlangıcı olarak görülebilir. Kimlik ve kimikleşme süreçlerinin birer benzeşme, aynılaşma, aidiyet sağlamaya yöneltmede etkisinin olduğu düşünüldüğünde (Kılıçbay, 2003:155), bu aidiyetin ve benzeşme halinin dışında kalacak olan da öteki'nin benzer olmayan olarak konumlanmasına sebep olacaktır; böylelikle kimliğin oluşumundaki öteki'nin karşı konumlanışı negatif bir inşa sürecinin varlığını ortaya çıkarmaktadır (Kılıçbay, 2003:156 akt. Selçuk, 2012:80). Öteki'nin kimliksel tanımlama/inşa sürecinde 'benzeşik olmayan' olduğu düşünüldüğünde yapılanmanın dışarıda bırakan unsuru olarak görülebilir. Buradaki ötekinin varlığı kimliğin inşasında bir yabancıyı zorunlu kılarken aynı zamanda bu kimliksel sürecin oluşumunu da bir ötekileştirme sürecine dâhil kılar.

Araştırmada, öteki olarak ele alınan Çingene/Roman grubu bu noktada öteki olarak konumlanırken, onu öteki konumuna getiren kimliksel bu süreç de kurucu öteki olarak kendisini gösterir. Kurucu öteki çalışmada Çingene/Roman grupları dışarısında kalan kimliksel oluşum ve aidiyetlere denk gelir; aynı zamanda egemen/hâkim kültür olarak da ele alınabilir. Bu egemen kültür, yani kurucu öteki, Çingene/Roman topluluklarının öteki olarak konumlandırılmasının yanında aynı zamanda kendi kimliğini de pekiştirir ve kimliğin öteki üzerinden yeniden üretilmesi söz konusu olur.

Bu araştırmada da toplum tarafından ötekileştirilen ve toplumun genelinin dışında bırakılan Çingene/Roman gruplarının kültürel aidiyetleri ve bu aidiyetleri muhafaza etme şekilleri yine kültürel bir ürün/öge/gelenek olan Çingene/Roman düğünleri üzerinden çalışılacaktır. Araştırmanın temelinde Çingene/Roman düğünlerinden hareketle; dans ve eşlik unsurları ile birlikte kültürel aktarım sürecinin nasıl gerçekleştirildiği, dansın kültürel muhafazaya nasıl etki ettiği, kültürel kodlamaların danslar üzerinden nasıl görülebileceği gözlemlenmeye çalışılmıştır. Dansın, ötekileştirilen bir grup olarak Çingene/Romanların toplumsal hayata katılımında etkileri de araştırma üzerinde durulmak istenen noktalardan biridir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada amaç, Adana Akıncılar Mahallesi'nde yaşayan Çingeneler/Romanlar üzerinden düğün törenleri aracılığıyla, Çingene/Roman gruplarının kendi kültürlerini ne denli ve nasıl koruyup bir aktarım unsuru haline getirdiklerini göstermeye çalışmaktır. Hem Türk hem de dünya literatüründe Çingene/Roman gruplarıyla ilgili sayıca çok fazla çalışma bulunmasına karşın, üzerinde çalışılan bu araştırma, bir kültürel muhafaza ve aktarım nesnesi olarak Çingene/Roman düğün ve danslarının ötekileştirme olgusundaki rolüne ve etkilerine odaklanmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalardan farklı olarak, burada amaç Çingene/Roman düğün ve danslarının, her ne kadar genellikle kültürel bir öge oldukları bilinse dahi, eğlence nesnesi olarak değil kültürel muhafaza ve aktarım nesnesi olarak ortaya konulması ve ilgili alanyazına katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Buna bağlı olarak araştırmada cevap aranan sorular şu şekilde sıralanabilir:

- Danslarla anlatılmak istenen bir şey var mıdır, varsa ne(ler)dir?
- Çingene/ Roman danslarının, Çingene kültürünün korunmasına etkisi var mıdır?
- Çingene/ Roman kültüründe dans neden bu kadar önemlidir?
- Öteki olarak Çingeneler/ Romanlar, danslarda kurucu ötekiyi nasıl dışarıda bırakır?
- Dansın, Çingene/ Roman ötekileştirmesinin şiddetini azaltan bir etkisi var mıdır?

1.3.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çingeneler/Romanlar yüzyıllardır kendileri gibi olmayan toplumlarla iç içe yaşamış ve yaşamaya devam eden topluluklardır. İleriki başlıklarda da açıklayacağımız üzere, dünyanın farklı noktalarına göç ederek dağılmalarından dolayı kendilerini farklı kültürler içerisinde bulmuş ve bu kültürlerle etkileşime girmişlerdir. Bu etkileşim sürecinde de kendi kültürlerini korumaya çalışmışlardır. Tüm dünyaya yayılan Çingene/Roman topluluklarına ulaşmanın mümkün olmadığını bilmekle birlikte, sadece Türkiye'de yaşayan Çingene/Roman topluluklarının tamamına, araştırma problemi kapsamında aktarılan soruların cevaplarının alınabilmesi için ulaşabilmek de tez çalışmasının süresi içinde pek mümkün değildir.

Buradan hareketle; araştırma sahası olarak seçilen yer araştırmacının ikamet ettiği il olarak belirlenmiştir. Bu belirlemede etkili olan faktör; COVID-19 pandemisi sebebiyle ülkemizdeki tüm okulların uzaktan eğitime geçmiş olması, pandemi önlemleri kapsamında yetkili mercilerce belirlenen kurallar (sokağa çıkma yasakları, toplanma yasakları, ek hijyen tedbirleri vb); araştırma süresince araştırmacının kendi yaşadığı ile gidecek olması ve bölgeye daha fazla hâkim olabileceği düşüncesidir. Bu düşünceden hareketle, Adana’da yaşayan Çingene/Roman gruplarının yerleri belirlendikten sonra çeşitli mahallelere ziyaretlerde bulunulmuş, daha sonra çalışma yapılabileceği düşünülen araştırma alanı belirlenmiştir.

İlk olarak Sinanpaşa Mahallesi olarak belirlenen bölgede çalışmak istenmiştir. Araştırmacının kendi bağlantıları ile sahaya girmesi denenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Daha sonrasında araştırmacı, her ne kadar mahalleliden (onlardan) biriyle, kaynak kişi aracılığı ile sahaya giriş yapmış olsa dahi, sonradan yeniden bağlantı kuramadığı için araştırmaya da devam edememiştir. Mahalle halkı –Adana’da Cono olarak bilinmektedirler- tek başına sahaya gittiğinde araştırmacıyı Sosyal Hizmet çalışanı olarak algılamış, yardım taleplerinde bulunmuş, şikâyetlerini iletmışlerdir. Bu durum da her ne kadar bir bağ kurmada olumlu katkı sağlayacak gibi görünse de araştırmaya ket vurmuştur. Bu noktada araştırmacı mahallelinin beklentilerine cevap veremeyeceği için araştırma sahasını değiştirmek zorunda kalmıştır.

Daha sonra, Adana Yüreğir Sosyal Hizmet Merkezi ile bağlantılar kurulup, araştırmacının onlara çalışmasının amaçlarından bahsedip, kendisine sahaya girişte kolaylık sağlanabilmesi sebebiyle yardım talebinde bulunulmuştur. Araştırmacı, Adana Valiliği Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nde İl Müdür Yardımcısı olarak görev yapan Tarık KANALICI ile kişisel bağlantılar kurup, daha sonra Yüreğir Sosyal Hizmet Merkezi Müdürü Kürşat KÖSTÜ ile görüşme sağlamıştır. Kendisiyle yapılan görüşmede, araştırmacı çalışmasının kapsamından ve amacından bahsedip sahaya girme konusunda yardım talebinde bulunmuştur. Kürşat KÖSTÜ aracılığı ile Adana Romanlar Derneği Başkanı Ahmet ÖZYİĞİT ile telefon görüşmeleri sağlanmış, sonrasında saha kısmına giriş yapılabilmiştir. (Adana Romanlar Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Başkanlığı, Akıncılar). Kürşat Bey’in, araştırmacıyla birlikte sahaya birlikte giriş yapan Sosyal Hizmet çalışanları Serdar Bey ve Pırl Hanım’ın bu noktada katkıları büyük ölçüde araştırmanın ilerlemesinde önemlidir.

Tüm bu gerekçelerle araştırma sahası Adana ili, Akıncılar Mahallesi’nde yaşayan Çingene/Roman grubu ve düğünleri ile sınırlandırılmıştır. Daha önce Adana’da başka yerleşim yerlerinde bulunan Çingene/Roman gruplarıyla da görüşmeler yapılmaya çalışılmış

fakat başarılı olunamamıştır. Araştırmanın Akıncılar Mahallesi ile sınırlandırılması izah edilen bu olumsuz durumlar neticesinde olmuştur.

1.4.Araştırmanın Önemi

Çingene/Romanlara yönelik sayısı oldukça fazla çalışma literatürde yer almaktadır. Çingene/Roman, Çingenelik/Romanlık kökenleri, medyada Çingeneler/Romanlar, Çingene/Roman müzikleri, etiketleme ve damgalanma bağlamında Çingeneler/Romanlar alan yazında yer alan çalışmaların temel araştırma odaklarını oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmanın önemi Çingeneler/Romanların kültürel yaşayışlarının devamlılığında, düğünler ve dansların nasıl bir kültürel aktarım unsuru olduğunun gösterilmesinde; kültürlerinden giderek uzaklaşan Çingeneler/Romanların dansları yoluyla nasıl hala kültürün içerisinde kalabildiklerinin gösterilmeye çalışılmasında yatmaktadır. Bu da aslında kapitalizmin, bireyi, içerisinde bulunduğu toplumdan uzaklaştırarak bireyselleştirdiği bir dünyada nasıl oluyor da bir gruba ya da kültüre aidiyet besleyebildiği sorusunu düşünmeye sevk etmektedir. Tam da burada, aidiyet duygusunun ortaya çıkmasında önemli bir unsur olarak görülen ve ele alınan dansların ve eşlik unsurlarının aidiyeti pekiştirici bir etkiye sahip olduğu önemli görülmektedir.

Türkçe literatürde yer alan kaynaklar çoğunluklu olarak ya sadece Çingene/Roman müzikleri üzerine ya da Çingene/Roman kültürünü kökensel ve sosyo-ekonomik düzeyde ele alan çalışmalardır. Çingenelere/Romanlara yönelik ülkemizde yapılan en önemli çalışmalardan biri şüphesiz ki Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na Ali Rafet Özkan tarafından 2000 yılında yayımlanmış olan “*Türkiye Çingeneleri*” isimli geniş kapsamlı çalışmadır. Özkan yürütmüş olduğu bu çalışmada; Çingene kavramı üzerinden kökensel (kimliksel bir tanımlama) bir araştırma yapmış, Çingeneler/Romanları sosyo-kültürel açıdan incelemiş, Çingeneler/Romanların inanç ve uygulamaları üzerinde durmuştur. Türkiye’de Çingeneler/Romanların bulunduğu bütün bölgeleri tek tek dolaşıp yaşayışlarına dair kendisinin de tespit ettiği tüm verileri, araştırma süresince elde ettiği tüm bilgi ve belgelerle destekleyerek şu sonuçlara ulaşmıştır:

“Çingenelerin bağımsız, ayrı bir millet olmadıkları, yıllardır yapılagelen filolojik çalışmalarla da Hint toplumunun birer parçası oldukları; tarih boyunca çeşitli Avrupa ülkelerinde zorba işkencelere, yaptırımlara maruz kaldıkları fakat Türkiye’de (Osmanlı

Devleti'nde) rahat bir yaşam sürdükleri, bunun da Osmanlı arşivlerinden elde edilen belgeler ışığında ortaya konabileceğini" söyler Özkan (2000:127). Çingeneler/Romanların kültürlerini muhafaza edebilmelerindeki en büyük katkıyı endogamik (grup içi) evlilikler yapmaları sebebine bağlar ve bu grup içi evlilikleri Çingeneler/Romanların kendilerini ve kültürlerini korumalarının bir yansıması olarak görür (2000:89-90). Yürütülen bu çalışmanın ana hattını oluşturan Çingene/Roman dansları üzerinden Özkan'ın çalışmasına bakıldığında ise dansı bir eğlence aracı olarak ele aldığını, dans eden Çingene kızların dansözlük yaptığını, bu şekilde para kazandıklarını ifade etmiştir (2000:68-69). Dans konusunda Özkan ile aynı noktaya değinen bir diğer araştırmacı-yazar Ayhan (2019:184) da Çingenelerin dansözlük yaparak para kazandıkları üzerinde durmuştur.

Çingeneler/Romanlar üzerine çalışmalarıyla ilk akla gelen isimlerden biri de Suat Kolukırık'tır. Kolukırık'ın "*Dünden Bugüne Çingeneler: Kültür, Kimlik, Dil, Tarih* (2009)" ve "*Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler* (2007)" isimli eserlerinde Çingene/Roman grupları ile ilgili daha çok kökensel, kimliksel ve demografik bazı verilere yer verilmiştir.

Girgin (2015) ise, tamamen Çingene/Roman dansları üzerine yoğunlaştığı eserinde, çeşitli bölgelerde yer alan Çingene/Roman mahallelerinde gözlemlediği danslar üzerinden veriler sunar. Girgin, kısmi olarak tarihsel 9/8'lik Roman dansının dönüşümünü incelemiş, dansın kültürel bir ürünken ticari bir ürüne evrilmesini bedensel değişim ve kimliksel dönüşümlerden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır.

1.5.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı Çingene/Roman gruplarının kültürlerini nasıl koruyabildiklerini, bir muhafaza ve aktarım unsuru olarak dans ve dansa eşlik unsurları üzerinden incelemektir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilebilmesi için en uygun yöntem nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırma yöntemi, Denzin ve Lincoln (2011:3)'e göre, dünyayı görünür hale getiren ve aynı zamanda dönüştüren yorumlayıcı, materyal uygulamalardan – alan notları, mülakatlar, fotoğraflar, kayıtlar gibi- oluşmaktadır. Nitel araştırmacılar, kendi doğal ortamlarındaki şeyleri insanların onlara verdikleri anlamlar üzerinden yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışırlar (akt. Creswell, 2013:43-44).

Araştırmaya her ne kadar etnografik bir yöntem kullanılmaya çalışılarak başlansa da sahaya girişin çeşitli zorluklar yaşatmasından dolayı bu pek mümkün olamamıştır. Bu sebeple sahada geçirilen süre boyunca araştırmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan etnografyadan katılımcı gözlem yoluyla yararlanılmak istense de yararlanılamamıştır. Bu sebeple yine nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan fenomenolojiden yararlanılmıştır. Buna ek olarak, Dr. Sonay Ödemiş'in henüz yayımlamadığı kitabında yer alan Ödemiş Performans Analizi¹ tekniği uygulanmıştır.

Etnografya'nın *ethno* (insanlar, halk) ve *grafya* (bir şeyi tanımlama) kelimelerinin birleşimiyle oluştuğunu ve kültürel antropolojiden geldiğini belirten Neuman (2017: 545), bir kültürü tanımlamak ve başka bir yaşam biçimini anlamak anlamlarına geldiğini söyler. Etnografyanın temelinde asıl söylenenden ya da açıkça gözlemlenenden ziyade kastedilene, ima edilene vurgu yapılır. Buradaki vurgu, sergilenen davranışların temelinde yatan anlamlardır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, “anlam”lar temelinde ilerleyen bir yöntem olması, araştırmacının da bu anlamlar dünyasını idrak edebilecek derecede gruba yakın/grubun içerisinde olamaması sebebiyle, araştırmacı etnografik yöntemi kullanmak istese de kullanamamıştır.

Kültürel yaşayışlarına dair çalışma grubuyla ilgili etnografya yöntemiyle ele almaya çalışılan fakat pek de başarılı olunamayan bu yöntemde, araştırmacı her ne kadar katılımcı olarak gözlem gerçekleştirmeye çalışsa da, sadece bölgesel gözlemlerde bulunabilmiştir. Çalışma takviminin, araştırmacının öğrenim süresi boyunca geçerli olduğu göz önüne getirildiğinde sürecin kısıtlı olması, sürenin kısalığına nispeten topluluğa kabul süresinin bir hayli uzun bir zaman gerektirmesi sebebiyle etnografya yönteminin uygulanmaya çalışılsa dahi tam anlamıyla uygulanamadığı bu noktada belirtilmelidir. Fakat burada, yapılması planlanan ama yapılamayan bir yöntem karşımıza çıksa dahi, yöntemin uygulanamaması göz önünde bulundurularak bile bir veri girdisine kaynaklık ettiğini görürüz. Bu durum birlikte çalışma yürütülen grubun “kapalılık” dereceleriyle ilgili bilgiler sızdırır bir nitelik sunar. Nitekim araştırmacının etnografik yöntemi uygulamaya çalıştığı yerin, saha araştırmasına başladığı ilk yer olan Sinanpaşa Mahallesi olması ve bölgedeki Çingene/Roman grubuna dâhil olamaması farklı bir araştırma sahasını zorunlu kıldığından bu verilerin kullanımı da pek

¹Henüz deneme ve çalışmaları sürdürüldüğü için yayımlanmamış bir teknik olması ve tam olarak isimlendirilmemesi sebebiyle, böyle bir isimlendirme uygun görülmüştür.

mümkün olamamıştır. Girilen/girilemeyen sahada ulaşılamayan verilerin de birer veri olarak geri dönüşü yine de göz ardı edilmemesi gereken önemli noktalardan biridir.

Etnografik yöntemin tam anlamıyla uygulanamaması sebebiyle araştırmacının yöneldiği bir diğer nitel araştırma yöntemi fenomenoloji olmuştur. Fenomenolojik bir araştırmanın en önemli noktasını ortak deneyimler oluşturmaktadır. “Fenomenolojinin temel amacı bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya indirgemektir” (Creswell, 2013:77). Araştırmacının ele aldığı fenomenle ilgili deneyime sahip olan kişilerden veriler sağlayarak topladığı verileri bütüncül bir bakış açısıyla, bireylerin tamamının deneyimlerini kapsayacak şekilde, betimler. Moustakas (1994)’a göre bu betimlemenin özünü, bireylerin tamamının ‘neyi’ ve ‘nasıl’ deneyim ettikleri oluşturur (akt. Creswell, 2013:77).

Araştırmacının da çalışmasında ele aldığı Çingene/Roman dansları ve danslara eşlik unsurları da bu noktada deneyimlenen ortak bir öge, fenomen olarak karşımıza çıkar. Akıncılar Çingene/Roman topluluğu üzerinden bir fenomen olarak dansın ve dansa eşlik unsurlarının topluluk tarafından nasıl bir anlam/anlam yaratma ve inşa sürecinden geçtiği bu çerçevede anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Ödemiş Performans Analizi tekniğinde (Ödemiş, şahsi görüşme, Temmuz 2021) ele alınacak ilk unsur adından da öngörülebileceği üzere performans kavramıdır. Performans, içerisinde bulunan ortamda yapılan her şeyi kapsamaktadır ve bağlamdan ayrı düşünülmemelidir. Bir performansın bağlamını oluşturan 3 unsur vardır: Performansın gerçekleştiği ortam, zaman (performans öncesi- performans esnası-performans sonrası olmak üzere 3 zaman söz konusudur) ve ortamdaki varlıklar (performansı gerçekleştirenler ve gerçekleştirilenler).

Performansın gerçekleştirildiği ortam, ortak zeminde ve zamanda bulunan tüm varlıkların etkileştikleri ve ambiansı tamamen kapsayan alan, çalışmada düğünün gerçekleştirildiği alana/mekâna denk gelmektedir. Performans zamanının değerlendirilmesinde performans öncesi dilim, performansa etki edecek düğüne hazırlık sürecinin bir ifadesi olarak görülebilir (Ödemiş, şahsi görüşme, Temmuz 2021). Performans esnası, çalışmanın temelinde bulunan dansların sergilenmesi anına denk gelirken (performans esnasındaki ambians da bu noktada performans öncesi kadar önemli bir etkiye sahiptir) performans sonrası ise sergilenen danslar sonrasındaki performans ortamına ve geleceğe dair veriler sağlayan dilimi kapsamaktadır. Performansın bağlamını oluşturan son unsur ise ortam

varlıklarıdır, yani performansı gerçekleştirenler (çalışmada performansı sergileyen önelere denk gelmektedir) ve gerçekleştirenlerdir (Ödemiş, şahsi görüşme, Temmuz 2021).

Dans ana performans olarak ele alındığında, üzerinde durulacak bir diğel kavram eşlik performanslarıdır. Ana performanslar ve eşlik performansları bir ortamda gerçekleşmektedirler. Ortamın da ambians unsurlarının tamamını barındıran yer olduğı düşünölen noktada eşlik unsurları devreye girer. Dans temel alındığında, dansa eşlik eden ortamdaki canlı/cansız tüm varlıklar otomatikman eşlik unsuruna dönüşürler. Bunlara, kişiler (icracılar ya da izler kitle), müzik (sadece frekans olarak bile olsa), bireylerin davranışları, dekoratif obje ve bedenler ile birlikte her şey dâhil olabilmektedir (Ödemiş, şahsi görüşme, Temmuz 2021).

Performans analizi yönteminin işlevsel bir şekilde uygulanabilmesi için sadece araştırmanın saha verilerinin analizinde değil, araştırma sahası öncesinde de araştırmacı yöntem üzerinde eş danışmanı Dr. Sonay Ödemiş ile çevrimiçi görüşmeler sağlamıştır. Araştırmacının sahaya girişı öncesinden, araştırma bulgularını yorumlayana kadar ihtiyaç duyulan her anda bu çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmeye devam edilmiştir. Kullanılan bu yöntem, araştırmadan elde edilen verilerin yorumlanmasında olduğı kadar verilerin toplanmasında da oldukça katkı sağlamıştır. Araştırmacının sahaya girişinde; bir araştırmacı, katılımcı, seyirci ve orada bulunmak üzere bir davetli olduğı bu yöntem çerçevesinde düşünüldüğünde performansla etki eden bir unsur haline gelmektedir. Özellikle performansın bağlamı çerçevesinde düşünüldüğünde; performans zamanında yer alan üç zaman dilimine de etki etmiş olur. Bu araştırma ile her ne kadar performansın üç zamanına (öncesi-esnası-sonrası) araştırmacının ciddi etkileri olsa da en çok performans sonrası zaman diliminde etkili olduğı söylenebilir. Çünkü performans sonrası gelecek zamanı kapsayan bu zaman dilimi ve araştırmacının yürüttüğü bu çalışma temel alındığında, çalışma grubu olan Çingeneler/Romanların hem bir performans olarak ele alınan danslarına hem de grubun özgünlüğünün korunmasına olanak sağlamış olmaktadır.

Özetle, araştırma sahası sırasında video kaydına alınan düğün ve dans verileri, çalışmanın eş danışmanı Koreolog Dr. Sonay Ödemiş'in henüz yayımlamadığı kitabında yer verdiği söz konusu 'Ödemiş Performans Analizi' tekniğı kullanılarak ve kendisiyle birlikte çevrimiçi görüşme platformu üzerinden videoların eş zamanlı olarak izlenmesiyle analizler gerçekleştirilmiştir. Hem saha araştırması öncesinde hem araştırma sahası sırasında hem de saha araştırması tamamlandıktan sonra yapılan bu çevrimiçi görüşmeler, araştırma

sahasındaki verilerin işlenmesinde ve araştırma sonuçlarının elde edilmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

Araştırmada, Roman Derneği Başkanı Ahmet ÖZYİĞİT ile derinlemesine ikili görüşmeler yapılmış, Akıncılar Mahallesi Romanları üzerinden kendisinden bilgiler alınmıştır. Araştırma dans ve dansa eşlik unsurları üzerinden ilerlediğinden yerinde katılımcı gözlem tekniği araştırma için oldukça önemlidir. Çünkü verilerin değerlendirilip yorumlanması sadece araştırmacının katıldığı düğün törenleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunun izinleri dâhilinde araştırmacının katıldığı sadece bir düğün töreni üzerinden video kayıtlar alınmıştır. Diğer iki tören için araştırmacının sahadaki gözlemlerinden oluşturduğu saha notlarından faydalanılmıştır. Araştırmacı, katıldığı diğer iki tören sonrasında hemen aldığı kendi ses kayıtları ile saha sürecini anlatıp saha notlarını sonradan kendisi oluşturmuştur.

Araştırma sahası sırasında görüşülen kişilerin, araştırma grubunu oluşturan Akıncılar Mahallesi Romanlarının izinleri dâhilinde notlar ve video kayıtlar alınmış; verilerin yorumlanması sırasında Roman Derneği Başkanı Ahmet ÖZYİĞİT dışında kimsenin isimlerine ve kişisel bilgilerine yer verilmemiştir. Gerekli görüldüğü takdirde (tez savunmasında ve devam eden yayın çalışmalarında araştırmacılara sunulmak üzere) kayıt altına alınan video ve fotoğrafların kullanılmasında araştırma grubunun rızası alınmıştır. Yine de kendilerini korumak adına zorunlu olmadıkça hiçbir görüntünün araştırmaya iştiraki bulunmayan kişiler ile paylaşılmamasına dikkat edilmiştir.

Buradan hareketle, bu araştırmada bir fenomen olarak ele alınan ve performans temelinde değerlendirilen Çingene/Roman danslarının ve dansa eşlik unsurlarının Akıncılar Mahallesi Çingene/Romanları üzerinden ele alınarak nasıl bir kültürel muhafaza ve aktarım unsuru haline geldiği gösterilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL TEMELİ: TOPLUM VE KÜLTÜR

2.1.Topluluklar ve Farklılaşmaları

2.1.1.Topluluklar ve Sınır(sallık)ların İnşası

Topluluklar bir arada yaşayabilmenin tezahürü olarak karşımıza çıkan küçük yapılanmalardır. Toplulukların oluşabilmeleri için gereken en önemli şey, ortak bir amaca hizmet eden kimselerin ya da benzer sosyal faaliyet içerisinde bulunan bireylerin bir araya gelmesidir. Yapılanma için benzer amaç ve faaliyetlerle hareket eden insan grupları toplulukları oluşturmaktadırlar. Burada Cohen'in topluluk kavramının kullanımına dair çizdiği çerçeve iki yönlü olarak karşımıza çıkar. Bunlardan ilki grup üyelerinin birbirleriyle ortak bir şeyleri olduğunu işaret ederken ikincisi ise bu ortak şeye bağlı olarak, söz konusu grubu diğer gruplardan ayırabilecek varsayımlara dayanır (1999:8). Burada bir şey'in, grup üyelerinin topluluk oluşturmaya hizmet ederken aynı zamanda diğer gruplardan önemli derecede ayırdığı anlaşılmaktadır.

Tek bir topluluk tanımından ya da topluluktan bahsetmekten ziyade çeşitli topluluklardan söz etmek gerekmektedir. Bu topluluklar çeşitli amaçlar doğrultusunda, benzer davranış kalıpları içerisinde, aynı ilkeyi gaye edinerek oluşturulmuş olabilmektedirler. Buradan hareketle, “Bir topluluğu diğer topluluklardan ayıran nedir?”, sorusunu sormak yerinde olacaktır ki buna karşılık verilecek cevaplar “sınırlar” ve “sınırsallıklar” olarak karşımıza çıkacaktır.

Sınır, herhangi bir ‘şey’in kapsadığı çerçeveyi gösterir. Bu çerçeve, içerisinde bulunan topluluklar tarafından oluşturulur ve yine topluluk içinde yer alan kimselere sirayet eder. Sözü bahis bu sınırlar, fiziksel bir görünüme sahip olmanın yanı sıra soyut bir görünüme de sahip olabilirler. Fiziksel sınırlar kolay görünürken, soyut olarak ele alınabilecek sınırsallıklar algılaması daha zor bir görünüm içerisinde. Bu sınırlar kendisini simgeler ve

sembollerle gösterebilmektedir. “Simgelerin çoğu görsel ya da fiziksel dışavuruma sahip değildir, daha ziyade birer düşüncedir. Bu durum anlamlarını daha da kaygan kılabilir” (Cohen, 1999:16). Bu simge ve sembollerin yaratımı da topluluk tarafından yapılacağından; topluluk üyeleri tarafından bu sınırların içindeki durum ve eylemler kolay erişilebilir olurken, topluluk dışında kalan her bir birey için sınırların algılanması ve ya da sınırların içine dâhil olunabilmesi güç olabilmektedir.

Topluluk sınırları, korunma ihtiyacından doğar. Topluluk sınırlarının dışında yer alan her kimse, o topluluk için tehlike barındırır. Bu tehlike ciddi boyutlarda olmasa dahi, topluluğun mahiyetini tehdit edici, topluluk düzenini bozucu öğeleri içerisinde barındırabileceği için sınırların ihlal edilmesine sebep olabilmektedir. Topluluk dışında kalan her öge, topluluğu tehdit edici özellikler barındırabileceğinden güvenlik ihtiyacı kaçınılmaz olacaktır. Güvenlik ihtiyacı duyulması, topluluk sınırları ile paralel düşünülebilir. Çünkü her iki durum da dışarıdan gelen ya da gelebilecek olası bir olumsuzluğu engellemek için işlemektedir. Güvenlik ihtiyacının karşılanması durumuna sebep olarak topluluğun sürekliliğini sağlayabilmek öne sürülebilir. Hem bir birleşim olarak topluluklar hem de toplulukların içerisinde bulunduğu sınırlar güvende olmalıdır. Bu bakımdan sınırların güvenlik ihtiyacı, topluluk yapılarının korunmasında büyük önem arz etmektedir. Daha açık söylemek gerekirse, güvenlik ihtiyacı sınırların çizilmesiyle kontrol altına alınabilmektedir. Her ne kadar grubun dışarısında kalan unsurlar topluluk sınırlarını dolayısıyla topluluğu tehdit eder gibi görünse de grup için tek tehdit unsuru sadece dışarıda kalanlar değildir. Cohen’in de üzerinde durduğu ve sınır kavramını tartıştığı haliyle, sınır sadece sınırın karşısında yer alanlar ile değil, aynı sınır içerisinde bulunan insanlar içinde tehdit unsuru olabilir (Cohen, 1999:9).

Toplulukların güvenli alanlara ihtiyaç duymalarının bir sebebi de kültürel ürünler oldukları için mevcut kültürü ve kültürün içindeki erklerin konforunu koruma arzusundan (güdüsünden) kaynaklanmaktadır. Kültürün korunması, toplulukların kendi güvenli alanlarını yaratmalarını ve bunun devamlılığını sağlayacaktır. Bu sebeple sınırlar, bu sınırların korunması ve güvenlik ihtiyacının karşılanması gerekliliği kaçınılmazdır.

2.1.2. Topluluk, Sınır ve Simge

Sınırların çizilmesi ve korunmasında karşımıza çıkan en önemli unsur simgelerdir. Simge, herhangi bir duygu ve düşünceyi barındırabilecek, davranış biçimi ya da nesne olarak karşımıza çıkabilecek; bulunduğu ortamda çeşitli anlamlar içerebilecek; içinde bulunduğu topluluklar tarafından anlam atfedilip anlaşılabilir, bir şeyin yerini tuttuğu ve bu şeyle simge arasında kuşkusuz bir ilişkinin olduğu, anlama ve yoruma dayanan sembollerdir (Cohen, 1999:80). Simgeler bu anlamda topluluk içindeki “ortak dil” olarak görülebilir. Simgeler çeşitli anlamlar ifade edebilecekleri için, konuşulan, görülen veya algılanabilen bu ortak dili okumak topluluk içindeki üyelere özgü olma özelliği taşırlar.

Cohen’in de ifade ettiği haliyle simgeler, anlam ifade etmekten ziyade bir anlam yaratma kapasitesi sağlamaktadır (1999:12). Simgeler, topluluklara atfedilen, aktarılan ya da yaratılan ögeler olarak karşımıza çıkabilir. Simgenin verili ya da aktarılan bir öge olması, kültürel devamlılığın bir göstergesi olarak gelir. Topluluklar, kültürel devamlılığın sağlanmasında mevcut simgeleri koruyarak sınırlarının işlerliğini sağlarlar. Bir yaratım süreci sonucunda oluşan simgeler ise topluluğun ihtiyaçlarına paralel olarak ortaya çıkar. Yaratım sürecinin ürünü olarak karşımıza çıkan bu simgeler aynı zamanda bir anlamlandırma sürecinin de sonucudur.

2.1.3. Birleştirici Bir Unsur Olarak Topluluklar

Topluluklara nasıl ‘topluluk’ deriz? Onları topluluk yapan nedir? Toplanma eyleminden farkları söz konusu mudur? Bu ve bu gibi sorulara karşılık verilebilecek cevaplar, toplulukların ve birleşme eylemlerinin nasıl geliştiğini gösterebilmektedir. Topluluklara, toplanma eyleminden yola çıkarak yaklaşmak söz konusudur. Toplanmak, bir araya gelmek, aynı noktada buluşmak ve bulunmak benzer amaçlara yönelik faaliyetler içermektedir. Topluluk olmak, topluluk oluşturmak benzerlikler temelinde düşünülmesi gereken bir yapılanmadır.

Dağınık halde bulunan insanları bir araya getiren şey sahip oldukları benzerlikleridir. Peki ya bu benzerlikler topluluk oluşturduktan sonra mı olur, yoksa topluluk oluştururken bu benzerlikler mi etkilidir? Her iki durumdan da söz edebilmek mümkündür. Bazen topluluk olmanın koşulu kan bağına dayanabilmekte, bazen ortak görüşleri içerebilmekte, bazen aynı

fiziksel mekânları yaşam alanları olarak seçmekte görülebilmektedir. Bu bakımdan topluluk olabilmenin en önemli koşulu ortaklık, benzerlik halidir. Peki ya benzerlikler nasıl oluşur? Kültürel yapının içerisinde benzerlikler verilen ya da aktarılan bir şey olarak gelir. Bu bakımdan, aynı kültürel yapı içerisinde bulunan kimseler benzer davranış kalıplarına ve benzer düşünüş biçimlerine sahip olma eğilimindedir. Hâlihazırda bir benzerlik taşıdıklarını söylemek burada mümkündür. Farklı kültürel yapı içerisinde bulunan kimseler içinse durum, ortak bir paydada buluşmayı gerektirebilmektedir. Bu, ortak bir düşünce, bir eylem, bir tavır olarak kendisini gösterebilir.

Tüm bunlar toplulukları birleştirici özellikler olarak karşımıza çıkar. Birleştirme eyleminin temelinde benzerlikler olduğu belirtilmişti. Peki, bu birleşmenin sürekliliği topluluğun mahiyetini değiştirir mi? Birleşmenin devamlılığı topluluğun da devamlılığını destekler. Geçici birlikteliklerden ziyade kalıcı olmayı sağlar ve topluluk sınırlarının belirlenmesine katkı sunar. Böylelikle bir arada bulunan ya da bulunmayı amaç edinen birçok insanın bir araya gelmesini sağlayarak birlik, bir olmasını sağlar. Birlik ya da bir olma durumu ‘biz’ olma, ‘biz’ i yaratma konusunda büyük önem taşır. Çünkü biz, öteki’nin yaratımını mümkün kılar ve sınır çizer. Biz’in dışında kalan herkes öteki olarak konumlanır. Bu da topluluk sınırlarının kesinleşmesini sağlar.

2.1.4. Ayırıştırıcı Bir Unsur Olarak Topluluklar

Toplulukların benzerlikleriyle bir araya gelen yapılanmalar olduklarından biraz bahsettikten sonra üzerinden durulması gereken bir diğer önemli nokta da farklılıklardır. Farklılıklar ayırt edilen, benzerliklerin dışında kalan, benze(ş)meyen olarak düşünülebilir. Fakat toplulukların yapılanma sürecinde bu söz konusu ‘dışarıda bırakan’ farklılıklar oldukça etkilidir. Farklılıkların keşfedilmesindeki ilk etmen topluluğun oluşum amacı, topluluk olma gereksiniminin nereden kaynaklandığı ile ilgilidir. Bu amaç birliğinin dışında kalan her şey/her kimse farklı olarak görülür ve topluluk dinamiklerinin dışında bırakılır. Tam da bu noktada topluluğun konumlanışından hareket edilerek bir ‘öteki’ yaratımı söz konusu olabilmektedir. Topluluklarda ayırıştırıcı görevi gören bu farklılıklar hem topluluk sınırlarını çizecek hem de sınırların dışarısında kalacak olan öteki’ yi belirleyecektir. Bu sebeple farklılıkların görünür olması, farklılıklarla ötekinin konumlandırılması ve böylelikle sınırların çizilmesi kolaylaştırıcı bir görev görmektedir. Toplulukların benzerlikleri ve oluşum amaçları

etrafında şekillenen bu sınırların kontrolü yine topluluk ve üyeleri tarafından kontrol edilmektedir. Topluluk/grup normları benzerlikler ve farklılıklar temelinde şekillenmekte ve kontrol sağlanmaktadır. Topluluk normları dışına çıkan her bir üye topluluk normlarını ve dolayısıyla topluluk sınırlarını ihlal etmiş olacaktır.

Topluluk normları dışında bulunan her davranış/hamle tehlike olarak görülmektedir. Sergilenen davranışın tehlike olarak görülüp görülmemesinin belirlenmesinde topluluk normları ve bu normların oluşturduğu sınırlar etkili olmaktadır. Tehlike bu bağlamda topluluğun devamlılığını tehdit edici bir unsur olarak karşımıza çıkar. Topluluğu hem fiziksel hem de soyut olarak etkileyebilecek bir niteliğe sahiptir.

2.1.5. Toplulukların Bileşenleri: Kimlikler

2.1.5.1. Bireysel Kimlikten Kolektif Kimliğe

Birey, her ne kadar ‘tek başına’ olduğu veya olmak istediği gibi çağrışımlar yapsa da topluluk içerisinde kendisini var eden ve anlam kazanan kişidir. Bir kişinin birey olabilmesi için ilk koşul bir topluluğa dâhil olmasıdır. Topluluk içerisinde de dışarısında da kalsa kendisini birey olarak gerçekleştirebilecektir. Topluluğa dâhil olarak kendisini var etmesi her ne kadar daha kolay gibi görünse de mevcut bir topluluk dışında kalmak da farklı bir topluluğa dâhil olduğu anlamına hâlihazırda gelmektedir. Jenkins, bir topluluk içerisinde kimliğe sadece bireysel veya sınırsal anlamlar yüklenmesinin doğru olmadığını, bir ortaklık ya da ortak bir tarihin de söz konusunu olabileceğini belirterek kimliklerin hareketi üzerinde durmuştur (Jenkins, 2016:17).

Kimlik, bireyi niteleyen, aidiyet bildiren, ona onu tanımamızı sağlayan sıfatlar yükleyen tarihsel bir sürecin ürünüdür. Oluşum sürekli ve tamamlanmamış, fakat tamamlanmayı bekleyen bir süreci ifade eder. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kimliklerin Bauman’ın (2019) ve Jenkins’in(2016) de tartıştığı haliyle verili ve yaratılan kimlikler olarak belirmeleridir. Peki, kimlikler verili olarak mı gelir, yoksa yaratım sürecinin bir ürünü müdür? Burada taraf olacağımız nokta her iki sınıflandırmayı da içerisine dâhil eder. Jenkins’in de üzerinde durduğu haliyle kimlik, bir sürece tabii olarak, “olmak” ya da “haline gelmek” şeklinde ele alınabilir (2016:19). Kimlikler verilidir, çünkü aktarılır. Kültürel

olanı korumayı ve onu bir sonraki nesle aktarmayı amaç edinir. Burada kimlikler kültürün birer taşıyıcı unsurları olarak karşımıza çıkarlar.

Bu kimlikler aynı zamanda bir yaratım sürecinin içerisine de girerler. Kültürün, kültürel öğelerin değişime girmesiyle kimliklerin de değişime uğraması bu noktada kaçınılmazdır. Verili olan kimliklerin, içerisinde bulunulan bağlamla etkileşime girerek yeni bir kimliksel oluşum sürecini başlatmasına sebep olur. Bauman (2019:20) bu noktada, kimlik ve aidiyetin bir alinyazısı olmadığını -kader olarak da ele alınabilecek verili öğeden söz eder-, sürekliliğinin bulunmadığını, aynı zamanda tartışılabilir ve vazgeçilebilir öğeler olduğunu söyler. Her ne kadar bunu bir sürecin başlangıcı olarak ele alınsa dahi, verili olan kimlik üzerinden tartışmalar yürütülür ve dönüşüm mevcut koşulların etkileşimiyle sağlanır.

Hem verili bir ögenin söz konusu olması hem de bir yaratım sürecinin başlaması kimliksel oluşumda iki sınıflandırmanın birlikte hareket ettiğini gösterir. Ortaya çıkan ‘yeni ürün’ olarak kimlik, aktarım sürecinin bir parçası haline gelir ve böylelikle döngü bu şekilde devam eder.

Peki, burada aktarılan şey nedir? Kimlikler neden ve nasıl aktarılır? Aktarılan bir öge olarak ele alınan kimlikler her ne kadar bireyi, bireysel alanı ifade ediyor gibi görünse de kültürün bir parçasıdır ve aktardığı şey de kültürel öğelerdir. Bunlar kendisini gelenek, tutum, davranış, giyim, müzik, hatta dans olarak, özellikle bir yabancı ile karşılaşıldığında, görünür kılar (Jenkins, 2016:21). Kimliğin aktarımı kültürün; kültürün aktarımı ise topluluğun devamlılığını sağlar. Bu sebeple aktarım sürecinin başlangıç noktası olarak ele alabileceğimiz kimliksel yapılar topluluğun sürekliliğinde önemli rol oynarlar.

2.1.5.2. Grup Kimliğinin Üretimi/Yeniden Üretimi

Bu çalışmada grup kimliğinin üretimi, yeniden üretimi olarak ele alınan şey bir kimlik inşası sürecine denk gelmektedir. Bir kimliğin, bu çalışma için ise Çingene/Roman kimliğinin, varlığı, fark edilmesi, tanınması ancak bir başka kimlikle mümkün olabilmektedir. Buradaki bir başka kimlik olarak görülen şey, Çingene/Roman sınıflandırması dışında kalan her kimliksel oluşuma denk gelebilir. Buradaki esas mesele, Çingene/Roman olarak bir sınıflamaya, kimliklendirmeye götürecek, kendisini ötekileştirmiş bir başkasına duyulan ihtiyaçtır. Sosyolojik olarak ötekileştirildiği kabulü bir yana, Çingene/Roman kimliği üzerine kimliklendirme tartışması yürütülmüş olsa da çalışmanın devamında “ötekileştirildiği bilinen

ancak çalışmanın merkezinde zaman zaman da ötekileştiren kimliğin/kültürün bizzat kendisi” konumuna ulaşacaktır. Odak nokta ise, kültürel hazinesinin korunma ve aktarılma süreci olacaktır. Grup kimliğinin oluşumu ve korunması söz konusu olduğunda bununla birlikte tartışılması, ele alınması gereken iki unsur da bellek/hafıza ve ondan bağımsız olarak düşünülemeyecek kadar önemli olan mekândır.

2.2. Toplumsal Bellek ve Mekân Üzerine

İnsanlar seçim yapma şansı olmadıkları bir toplumun içerisine doğarlar. İçine doğulan toplumu seçme şansının olmaması bireyi belirli bir kültürün yaşatıcıları konumuna ister istemez getirir. Fakat bu zamana kadar olan süreçte bireyin içine doğduğu toplumda bir sosyalizasyon süreci söz konusudur. Bu sosyalizasyonda en önemli unsur kişiler arası iletişimi sağlayan dil olarak karşımıza çıkar. Öncelikli olarak dil yoluyla kurulan, yaratılan ortaklıklar topluluk içerisindeki konumları sabitleştirir ya da yerleştirir. Dilin yaşam içindeki tecrübelerle birleşerek nesnelleşmesi bu deneyimin aktarılacak bir bilgi nesnesine dönüşmesini sağlar. Böylelikle bu aktarılan bilgiler her yeni kuşak tarafından öğrenilir ve bir grup olarak bireylerin ortak bilgi stoklarını yaratmalarına ya da yeniden üretmelerine kaynaklık eder; dil böylelikle ortak tecrübelerin nesnelleşmesine hizmet ederken aynı zamanda kolektif bilgi stokunun hem temeli hem de aracı olarak karşımıza çıkar (Berger & Luckmann, 2008:101-103). Berger ve Luckmann’ın kurumsal dünyanın nesnel bir gerçeklik olarak deneyimlenmesi olarak ele aldığı bu süreçte birey, yerleştiği bu kurumsal alanda kolektivitinin bir parçası haline gelirken aynı zamanda bu kolektivitinin aktarılmasına da hizmet eder. Yani bireyin yaşantısı ve bireyliği tek başına önemli, bireylerin meydana getirdiği topluluğun birlikteliği ve bu birliktelikten doğan aktarılarak korunan şey, birey ile toplum arasındaki güçlü bağı tutan bağlayıcı kuvvettir.

Peki, burada aktarılan şey nedir? Araştırma boyunca üzerinde durulan en temel kavramlardan biri bu noktada şüphesiz kültürel bellek ya da kültürel hafıza olacaktır.

Buradaki en temel referans kaynağı ise Halbwachs olarak karşımıza çıkar. Bellek üzerine yaptığı çalışmalar ve çizdiği ‘çerçeve’, tartışmanın temeline oturacak cinstedir. Halbwachs’a göre bellek, bireyler üzerinden ilerleyen sosyal bir sürecin ürünüdür (Halbwachs, 2017;2018).Birey üzerinden toplumsal bellek vurgusu vardır. Fakat burada, yalnız bir bireyin belleğinin olamayacağını, bir başkasına, toplumsala, olan ihtiyacı vurgular. Bu sebeple bellek

sosyal bir sürecin ürünü olarak karşımıza çıkar. Hafızanın hatırlama yoluyla yeniden inşa sürecinde bireyin yalnızca kendi zihnine değil, bir ortaklık paylaştığı diğerlerinin de zihinlerine ihtiyacı vardır. Karşılıklı etkileşimlerle birbirine geçen bu ortak veriler ve kavramlar aralıksız olarak devam eder; bu da ancak aynı grubun veya topluluğun üyesi olmaya devam ediliyorsa mümkün olmaktadır (Halbwachs, 2017:20).

Assmann da, Halbwachs'ın eserlerinde sıklıkla üzerinde durduğu 'bellek' ve 'sosyal çerçeve' kavramlarından sıklıkla söz eder. Bireyin sosyalizasyon sürecinde belleği oluşturduğunu; bu bellek oluşum sürecinin bireye ait olsa da toplum vasıtasıyla belirlendiğini; topluma ait bir belleğin olmadığını ama belleğin toplum tarafından belirlendiğini söyler (Assmann, 2015:44).

"İnsan gruplarının belleği nasıl taşınır ve nasıl korunur?" sorusunun cevabını arayan Connerton da belleğin unutma ve hatırlama işlevleri üzerinden bir tartışma yürütür (Connerton, 2019:8). Halbwachs, Assmann ve Connerton ile birlikte ele alabileceğimiz bir bellek çerçevesi böylece çizilmiş olur.

Assmann toplumsal belleğin iki şekilde ilerlediğini söyler. Bunlardan ilki kökeni temel olarak kökensel hatırlama olarak gelirken ikincisi ise kişisel deneyimlerin ön planda olduğu bireysel hatırlama şeklinde gelir. Kökensel hatırlamalar sözsüz kültürün de etkisiyle dil ve dil dışı öğelerin de içerisinde yer aldığı simgeler tarafından sağlanır. Bu simgeler karşımıza törenler, danslar, giysiler, mekânlar, resimler olarak çıkabilir. Bireysel hatırlamalarda ise kökensel olanın aksine sosyal bir alışverişe dayanma söz konusu olur (Assmann, 2015:60). Bu noktada, kökensel hatırlamaların öğeleri olarak karşımıza çıkan simgeler, bizi Cohen' in simge ve sınır tartışmasına götürür. Cohen' in sınırları–sınırsallıkları–oluşturan öğeler olarak ele aldığı simgeler bu noktada, Assmann ve Halbwachs'ın kültürel bellek/hafıza kavramları ile de birbirleriyle örtüşür bir çizgidedir. Simgeler, grupların sınırlarının oluşumunda, kültürel belleğin yaratımında bu noktada kilit görevi görür. Hatırlatma unsuru olarak karşımıza çıkan bu simgeler yoluyla kökensel geçmiş canlandırılır (Assmann, 2015:61); kültürel bellek geri çağırılır. Böylelikle hatırlama işlemini gerçekleştiren grubun kimliği yeniden üretilmiş olur. Connerton bu durumun günlük deneyimlerimizin genellikle geçmişte kurulan ilişkiler ve imgeler üzerine olduğu ve var olan toplumsal düzeni meşrulaştırdığını ve devamlılığını sağlamaya yaradığını söyler. Geçmişle ilgili bu hatırlanan bilgiler ve imgeler törensel uygulamalar olarak görülebilecek performanslarla bir aktarım sürecine dâhil olur (Connerton, 2019:12). Bu noktada bu törensel performansların, anımsama süreçlerinde, grup belleğini aktarıcı bir görev görmesi bedenler aracılığıyla gerçekleşir;

anımsama bedenler aracılığıyla gerçekleştirilir. Burada beden, her ne kadar bireysel olarak algılansa da, daha çok kültürel bir etkinliğin ürünü, kültürel geleneğin anımsanması olarak karşımıza çıkar (Connerton, 2019:12). Assmann, yazısız kültürlerdeki kültürel belleğin en önemli oluşturunucusu olarak ritüelleri ve bayramları ele alır. Toplu bir buluşma eylemi sağlayan bayram ve ritüeller düzenli olarak tekrarlandıklarında kimliğin korunmasını, kimliğe dair bilgilerin aktarılmasını ve böylelikle kültürel kimliğin yeniden üretilmesini sağlarlar. Bu durumda da bayram ve ritüel için bir araya gelen topluluğun zaman ve mekân birliği sağlanmış olur. Böylelikle kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimi olarak bayram ve ritüeller söz konusu olur. Eyleme dökülen bu bayram ve ritüellerin korunması, onlara saygı duyulması ve gelecek kuşaklara aktarılması mevcut düzeni korurken aynı zamanda topluluk/grup kimliğinin korunmasına da hizmet etmektedir (Assmann, 2015:65). Buna ek olarak, ritüel ve bayramların dışında, "...danslar, oyunlar, gelenekler, maskeler, resimler, ritimler, yeme-içme, mekânlar-alanlar, geleneksel giysiler, dövmeler, takılar, silahlar ve benzeri şeyler..." topluluğun canlılığını korumasına olanak sağlamaktadır (Assmann, 2015:68).

Assmann ve onun görüşlerine paralel olarak Connerton, bellek sanatı olarak ele aldıkları belleğin, mekânsal bir yöntem olarak tarif edildiğini söylerler. Çünkü mekânın düzeni, hatırlanması gereken unsurların da düzenini muhafaza eden bir işleve sahiptir. Mekânlaştırma, her bellek tekniğinin ilk aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Assmann, 2015:68; Connerton, 2018:14-15). Connerton, bellek sanatının iki özelliğinden bahseder. Bunlardan ilki, bellek sanatının öncelikli olarak mekânsal bir sisteme bağlı olması; ikincisi ise hatırlama işleminin insan bedeniyle alakalı olmasıdır. Burada bellek eylemlerinin insan temelinde meydana geldiği vurgusu bulunmaktadır (Connerton, 2018:15). Lefebvre de bedenin önemini mekânsal bir analizle ortaya koyar. Ona göre, bir grubun içerisinde bulunduğu toplumsal mekânı anlamak için beden oldukça önemlidir. Bir grubun ya da toplumun içerisinde yer alan herhangi bir öznenin mekânla olan ilişkisi, aynı zamanda kendi bedeniyle de ilişkisini içerir. Toplumsal pratiklerin açıklanması bu bağlamda esasen bir beden pratiğini de gerektirir (Lefebvre, 2014:69).

Lefebvre'nin mekân analizinde üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri şüphesiz "üçlü"südür:

Üçlü: algılanan - tasarlanan - yaşanan (mekânsal olarak: mekân pratiği - mekân temsili - temsil mekânları), soyut bir "model" statüsü atfedilirse kapsamını yitirir. Ya somutu

("dolaysız"ı değil) ele geçirir ya da kısıtlı -diğer ideolojik dolayımlardan biri olmak gibi- bir önem taşır (Lefebvre, 2014:69).

İlk olarak ele aldığı mekânın pratiğinde, algılanan mekânda, bir toplumun kendi mekânını yarattığını söyler. Bu mekân diyalektik bir etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkar. Bir toplumun mekânsal pratiği, yine o mekânın deşifresiyle gerçekleştirilebilir. Neo-kapitalizmdeki mekânsal pratikte ise zaman kullanımı bakımından ele aldığı gündelik gerçeklik ile kentsel gerçeklik olarak ortaya koyduğu çalışma yerlerini, özel yaşam ve boş zamanı birbirine bağdaştırdığı ağırları, algılanan mekânda sıkı sıkıya birleştirir (Lefebvre, 2014:67).

Mekân temsilleri olarak ele aldığı tasarlanmış mekânlarda ise bilginlerin, şehircilerin, planlamacıların yaşanan ve algılanan öğeleri tasarlanan ile özdeşleştirdiği, bilimselliğe yakın bir mekân analizi karşımıza çıkar. Mekân temsillerinden, bir toplumun içindeki egemen mekân olarak söz eder. Bu toplum, üretim ilişkilerine ve bunun dayattığı düzene, dolayısıyla da bilgilere, işaretlere, kodlara bağlıdır. Buradaki mekân kavrayışları, entelektüel olarak oluşturulmuş bir göstergeler sistemine de böylelikle eğilim göstermektedir (Lefebvre, 2014:63,68). Üçlünün sonuncusunu oluşturan temsil mekânlarını ise Lefebvre şöyle tanımlar:

Temsil mekânları, yani mekâna eşlik eden imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekân, yani "oturanların", "kullananların" mekânları, aynı zamanda kimi sanatçıların ve belki de o mekânı tarif edenlerin ve sadece tarif ettiğine inananların -yazarlar, filozoflar- mekânları. Bu, imgelemin değiştirmek ve sahiplenmek istediği, egemen olunan, dolayısıyla maruz kalan mekândır. Fiziksel mekânı, nesnelerini sembolik olarak kullanarak kapsar. Öyle ki, bu temsil mekânları sembollerin ve sözel olmayan göstergelerin az çok bağdaşık sistemlerine (öncekiyle aynı çekincelerle) yönelir (2018:68).

Temsil mekânı aynı zamanda toplumsal yaşamın yasadışı ve yeraltı tarafına da bağlıdır; mekân kodu olarak değil temsil mekânlarının kodu olarak nitelendirilebilecek sanata da bağlı bazı sembolizmleri ve imgelemleri de temsil edebilir nitelik taşımaktadır. Temsil mekânları, yani yaşanan mekânlar, öznelidir. Temsil mekânı, öznelerin mekânıdır, imgelemin ve sembolizmin nüfuz ettiği bir kökeni, tarihi vardır (Lefebvre, 2018:63,70).

Temsil mekânı yaşanır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini, yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir. Öyle ki, yönsel, durumsal, ilişkisel -çünkü esas olarak niteleyicidir, akışkandır, dinamikleşmiştir- çeşitli nitelemeler edinebilir (Lefebvre, 2018:71).

Lefebvre'nin bu mekân üçlemesi hem statik olan hem içerisinde aktif olarak yaşanan hem de gelecekte kurgulanacak olan toplumsal ilişkileri içerir.

Connerton' un üzerinde durduğu bir diğer önemli nokta ise mekân belleğinin iki türü olarak sunduğu 'anıt mekân' ve 'mahal' ayrımıdır. Anıt mekânlara yer isimleri ve kutsal yolculukları, mahal'e ise ev ve sokak örnek gösterilebilir (2018:20). Yer isimleri, yerleri sadece sınırlandırma görevi gören, sosyal etkileşimde konumları belirleyen göstergeler olarak karşımıza çıkmazlar; aynı zamanda olayların akla getirilebilme noktasında oldukça güçlü bir etkiye sahiptirler. Bir yer isminin ifade edilmesiyle bile, bilinen bir hikâyenin tarihi az ve öz bir şekilde anlatılır; hatırlatılır. Bu sebeple yer isimleri, isim olarak kondukları yerlerin tarihi hakkında bilgi sunmasının yanında aynı zamanda bu tarihi gizil bir şekilde koruma işlevi görür. Böylelikle de tarihi anlatıların mekânsal olarak kurgulanmasıyla da bu hem bölgesel hem de zamansal olaylar ve olgular kesinlik kazanmış olur (Connerton, 2018:20-23). Anıt mekânlar olarak sunulan yer isimleri ve kutsal yolculuklardaki tartışmalarda, kutsal yolculukların bireyin kendisi için kişisel bir anlayış içermediğini; gideceği alanın merkezine yoğunlaştıkça bu kişisel anlayışın daha da azalacağını söyler Connerton. Kutsal yolculuğu gerçekleştiren birey (Hacı olarak ele alır) amacına yaklaştıkça kişiselleşmekten ziyade daha da nesnelleşecek ve ortak temsiller etrafını kuşatacaktır. Burada önemli görülen nokta, mekânın bedensel hareketlerden soyutlanmaması gerekliliğidir. Burada kişiler, bedensel hareketleri ile fiziksel yerler arasında gelişen etkileşimden sembolik bağlar üretmektedirler. Beden bu noktada uzamsal bir alandır; kutsal yolculuğu gerçekleştiren kişi de yerleşiktir. Yerleşik olma durumu mekânlardan ziyade hareket halinde olan kişiye atfedilmektedir (Connerton, 2018:27-28).

Bir diğer mekân belleğinden söz edilen yer ise ev ve sokakların ele alındığı mahal olarak karşımıza çıkar. Kültürel belleğin yaşatıldığı yerler olarak mahalden söz edilmektedir. Mahalin ele alınabilecek en önemli girdisi olarak görülen nokta, farkında değilken bile onu tecrübe ediliyor olunabilmesidir. Mahalin bir bellek taşıyıcı olarak anıt mekândan ayrılan en önemli özelliği de burada ortaya çıkmaktadır; çünkü anıt mekânların inşa süreçlerinin başlangıcında unutma-unutulma korkusu yatmaktadır (Connerton, 2018:45).

2.3. Etnisite ve Etnik Gruplar

Azınlıklar, belirli bir topluluk içinde sayıca daha az olan ve buna bağlı olarak kültürel, sosyal veya politik açıdan topluluğun çoğunluğuna nazaran farklılıklar barındıran gruplardır. Bu farklılıklar etnik, dini, dil, cinsiyet, cinsel yönelim veya diğer kimliksel anlamlar içeren etmenlere bağlı olabilir. Azınlık gruplar, genellikle toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen normlardan farklı davranış biçimleri, kültürel pratikler, inançlar veya değerler benimserler. Azınlıklar, sıklıkla dışlanmaya, ayrımcılığa ve toplumsal baskılara maruz kalabilirler. Güler (2002:1), sayısal ve kültürel farklılıklarının yanı sıra, azınlık olarak sayılabilmeleri için aynı zamanda içinde yaşadıkları devletin vatandaşı konumunda bulunmaları da gerektiğini, ki azınlığı ‘yabancı’dan ayıran en temel farkın da bu olduğunu, belirtir (akt. Okutan, 2004:62).

Azınlıkların tanımlanması, genelde niceliksel olarak ortaya çıkar. Ancak azınlık statüsü, sayısal bir azınlığın bulunmasının yanı sıra, aynı zamanda toplumda marjinalleş(tiril)miş, dışlanmış veya ayrımcılığa uğramış grupların kimliklerini de yansıtabilir. Örneğin, bazı ülkelerde yerli halklar, nüfusları çoğunluğu oluştursa bile, tarihsel olarak sömürgeci baskı ve ayrımcılık nedeniyle azınlık statüsüne sahip olabilirler. Buna en iyi örnek, sömürge döneminde Afrika’dan Amerika’ya köle olarak getirilen Afro-Amerikalılar olarak da bilinen azınlık grubudur. Fenton, Eriksen’in etnisite kategorilerine eklediği ve Afro-Amerikalıları da içerisine dâhil ettiği bu azınlık gruplardan “kölelik sonrası azınlıklar” olarak bahsetmektedir (Fenton, 2001:45).

Bu çalışmada da bir azınlık kategorisinde ele alınabilecek Çingene/Roman gruplarının etnik kimliklerinin oluşumuna bakıldığında, Türkiye’deki toplam nüfuslarının hiç de azımsanmayacak kadar çok olmasına rağmen, kabul görürlükleri ve öteki ilan edilmeleri sebebiyle “azınlık” statüsünde oldukları rahatlıkla ifade edilebilir.

İrk, insanların kalıtsal ya da fiziksel özelliklerinden yola çıkılarak; insanları birbirlerinden ayırtmak için kullanılan bir terimdir. Bu özelliklerden en belirgin olanının (en çok gündeme gelen öge, özellikle medyada) ten rengi olmasına ilaveten, yüz yapısı, göz rengi gibi ögeler fiziksel, gözle görünür ayrımları bize verirken; genetik hastalıklar gibi ögeler de kalıtsal ayrıma bir örnek sunabilir (Balibar & Wallerstein, 2017:27; Fenton, 2001:5). Bu araştırmanın odak grubunu oluşturan Çingeneler/Romanlar da “esmer vatandaş” (Özkan, 2000:31; Yıldız, 2007: 76) olarak yer yer literatürde yer almakta ve ülke genelinde böyle

nitelendirilmektedirler. Bu durum da ırksal bir ayırım yapılmasına bakılmaksızın algılayan, iletilen kişiyi direkt olarak bir yönlendirmeye sevk edebilmektedir. Durum her ne kadar ten rengi ile ifade edilse dahi ırksal ayrımlar, fiziksel ayrımlar ve etiketlemeler yerini sosyo-kültürel somut bir içeriğe bırakmaya başlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde ırk teriminin kullanımı olumsuz anlamlar içermiş ve bir ayrıştırıcı görevi görmüştür. Terimin kullanımından bu yana her ne kadar somutsallıktan yola çıkılarak bir ayırım gerçekleştirilmiş olsa da son yıllarda bu durum somuttan soyuta doğru yönelmiştir. ırk teriminin içeriği toplum içerisindeki sınıfsal, sosyal, kültürel yapının belirlenmesine ve aynı zamanda hiyerarşik bir oluşuma sebep olmuştur. Son yıllarda terimin anlamında ortaya çıkan bu değişim ile ırk, artık sosyal ve kültürel bir tanımlama olarak benzerlik ve farklılıkların kategorizasyonunda oldukça etkin bir rol oynamaya başlamıştır. En kısa haliyle, “biyolojik faktörler yerini sosyal ve kültürel etmenlere bırakmıştır” da denilebilir. Bu noktada üzerinde konuşulması gereken bir diğer nokta ise sınıflandırmadır.

Sınıflandırma, benzerlik ve farklılıkların kategorizasyonunun bir sonucu olarak görülebilir. Sınıflandırmanın işlevi birbirlerine benzer veya farklı bilgi, davranış kalıplarının, hatta insanların, birbirlerinden, daha önceden belirlenmiş sınırlara göre kategorilere ayrılmasını ifade eder. Bu kategorilerle anlamlandırma süreci daha da kolaylaşır. Fakat bu çalışmada üzerinde çoğunlukla durulacak olan yer kültürün ve insan gruplarının kategorizasyonudur. Araştırmada azınlık olarak ele alınan Çingene/Roman grupları da bir sınıflamaya tabi tutulmuştur. Burada, grubun azınlık olarak ele alınması dahi bir sınıflandırma sürecine tabiliğin göstergesi olarak anlamlandırılabilir.

Yapılan bu sınıflandırma etnik temelli olduğu için birtakım tartışmaları da beraberinde getirir. Etnik unsurlar kökensel ve kültürel bir sınıflama yapacağından, ırkçılık, ayrımcılık veya ötekileştirme gibi olumsuz durumlara da neden olabilir.

Tüm bu kavramsal tanımlamalardan yola çıkarak etnisite ve etnik kimlik daha açık bir şekilde ifade edilebilir. Etnisite, son yüzyıllarda kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmakla birlikte kullanımı daha da eskiye dayanmaktadır. Çoğunluklu olarak ırk ve milliyet, milliyetçilik kavramlarıyla birlikte kullanıldığı görülür. Fenton’a göre etnisite, sosyal bir süreç olarak, insanların kolektif ya da bireysel olarak yaşamlarına çektikleri sınırlar ve buna bağlı gelişen kimlikleri olarak ele alınmalıdır. Aynı zamanda gelişen bu etnik grup ilişkilerinde statik olmayan sosyal ilişkiler de mevcuttur (Fenton, 2001;9-14).

Eriksen, etnisite teriminin günlük dilimizde azınlık sorunları ve ırk ilişkilerinin tanımlanmasında kullanıldığını, aynı zamanda sosyal antropolojik olarak da kültürel açıdan farklılıkları tanımlayan ve bu farklılıklarla tanınan grupların arasındaki ilişkileri de ifade ettiğini söyler (2004:15-16). Etnisite ve ırk terimleri ile çoğu zaman birbirleri yerine kullanılan, birbirleriyle karıştırılan kavramlar olarak karşılaşılmaktadır. Banton bu konuda, etnisite kavramının grupların tanımlanması ile ilgili olduğunu; ırk kavramının ise insanların sınıflandırılmasını ifade ettiğini söyler. Etnisite ‘biz’ in tanımlanmasında, ırkçılığın ise ‘onlar’ın sınıflandırılmasına temel bir çerçeve sunduğunu iddia eder (Banton, 1983:106; Jenkins, 1986:177 akt. Eriksen, 2004:16-17).

2.3.1.Etnik Grupların Sınırları

Sınır, fiziksel olabilmekle birlikte aynı zamanda simgesel bir içeriğe de sahip olabilmektedir. Eriksen bu sınırlardan sadece bir bölgeye dair olmayan sosyal sınırlar olarak söz eder ve iletişimin bulunduğu vurgusu yapar (2004:66). Sınırların simgesel tarafı fiziksel sınırların aksine daha yoğun bir içeriğe sahiptir. İçeriğin belirlenmesi simgeseli oluşturan noktaya denk gelmektedir de denilebilir. Simgesel sınırlar, fiziksel sınırlara oranla daha az görünmezdirler ve sınırı oluşturanlar tarafından belirlenirler. Bu belirleme bir inanç, sembol, giyim, işaret olabilmekte; görülebilen veya görülemeyen ögeler olarak karşımıza çıkabilmektedirler. Sınır belirleme ihtiyacı güvenlik ihtiyacından doğar. Bu noktada esasen güvenlik ihtiyacının doğması, sınırların içeriden belirlendiği düşüncesine yönlendirebilir. Mevcut bir grubun mahiyetini koruyabilmesi için kendisine sınırlar belirlemesi; bu sınırları da içeriden kontrol etmesi gerekmektedir. Grubun dinamiklerine göre belirlenen bu sınırlar her ne kadar içeriden belirleniyor olsa da dışarıda kalabilecek herhangi bir simge de yine o grubun sınır ihlaline sebebiyet verebileceği için grubu referans almak zorundadır. Buradaki iç-dış sınır belirleme durumu her bir grubun sınırını çizebilecek nitelikte oluşmaktadır. Eriksen, bu sınır kavramını etnisite ve etnik gruplar çerçevesinde gruplar arasındaki ilişkilere dayandırır. Sınır, bu gruplar arasındaki bölücü çizgilerdir ve genellikle iki taraflıdır (2004:68).

Etnik gruplar, grupların sınırları ve oluşumu üzerine en önemli katkılardan birini Barth bizlere sunar. Barth, “*Etnik Gruplar ve Sınırları* (2001)” isimli derleme kitabında, yeni etnik grup tanımlamaları yapmak yerine var olan grup dinamikleri üzerinden saptama yoluna gitmiştir. Burada etnik grupların inşa süreçlerine ve bu süreç içerisinde tarihsellikten ziyade

gruplararası sınırların nasıl korunduğuna odaklanmıştır (Barth, 2001;12). Bu bağlamda üzerinde durduğu bir önemli nokta ise kültür olarak kendisini gösterir. Kültür, bir etnik grubun oluşumunda karşımıza çıkan en önemli faktördür. Aynı zamanda gruplar arasındaki sınırların korunmasında da önemli bir rol üstlenmektedir (Barth, 2001;15).

Simgelerin içerdiği anlamların bilgisine sahip olmayan, grubun dışarısında kalan her kimse öteki olarak görülür. Öteki, grubu tehdit edici bir görev görür. Bu tehdit edici durum mevcut grubun değerlerine, inançlarına, grup birliğine zarar gelebileceği düşünüldüğü için grubun dışında kalan her kimseyi öteki olmaya iter. Grubun dışında kalan kimseler ilk öteki olarak görülseler de, dışarıda kalanlar için de mevcut grup (kurucu) öteki olarak görülecektir. Karşılıklı olarak gelişen bu ötekileştirme durumu sınırlar ihlal edilmediği sürece herhangi bir tehlikeye ya da gruplar arası çatışmaya sebep olmamaktadır. Öteki, bir bakımdan grubun devamlılığına, sınırların korunmasına sebebiyet veren yapıcı bir unsur olarak da görülebilir.

2.3.2. Etnik Aidiyetin Oluşumu ve Korunması

İnsanları birbirine bağlayan en temel yapı kan bağıyla oluşan aile yapılarıdır. Kan bağının buradaki en önemli işlevi birbirine bağlama, bir sınıflama, en temelde bir noktaya ait olma görevi üstlenmesidir. Kan bağı ile oluşan aile yapıları her ne kadar temelde aidiyet yaratıyor olsa da bu üzerinde durulacak olan tek nokta değildir. Aidiyet bir oluş bildirir ve bir sürece tabidir. Bu noktada aynı anlam dünyası içerisinde yer alan, tanınma ilişkisi içerisine giren kimseler de kendi gruplarını oluşturup bir aidiyet yaratabilir. Yaratılan bu topluluklar ve ait olma durumu bir yandan da yeni sınırların yaratılmasına; gruplar arasında bir sınıflamaya sebep olur. Aidiyetin hissedilebilmesi ve korunması bakımından grubun bütünlüğü büyük önem arz eder. Bu süreçte bu söz konusu bütünlüğün korunması, sınırların çizilmesinde etkili olan unsurlarla/sembollerle sağlanır. Böylelikle hem birey hem grubun sahip olduğu değerler hem de grubun sınırları için yaratılan semboller büyük önem taşır. Bu araştırma için kültürel olarak da üzerinde durulacak olan bu süreçte zamanla bir aktarım söz konusu olur. Buradaki aktarım, grubun devamlılığının sağlanmasında önemli rol oynar. Toplulukların oluşmasında etkin rol oynayan semboller zamanla kültürel bir öge haline gelir ve böylelikle aktarılan şeylere dönüşüm sağlanır. Aidiyetin oluşması ve aitlik hissedilerek birbirine bağlanan insanların oluşturduğu toplulukların ve sınırların belirlenerek korunmasında kültür önemli bir

rol üstlenirken, aynı zamanda kültürü oluşturan geleneklerin (yeniden) inşa süreci de yapının dinamik kalmasını sağlar.

2.4. Topluluk ve Beden/ Dans

Hayatın her alanında, hemen her anında aslında birer sahne içerisindeyizdir, ya da önünde. Peki, bahsedilen bu sahne nedir, nasıl oluşur, nasıl görünür olur?

Park, ‘kişi’ sözcüğünün ilk anlamının ‘maske’ olmasının tarihsel bir rastlantı olamayacağını söyler. “Herkesin her zaman ve her yerde, az çok farkında olarak belli bir rolü oynadığı gerçeğinin kabulüdür bu... Biz birbirimizi bu roller içinde tanırız; bu rollerde kendimizi tanırız” (Park, 1950:249 akt. Goffman, 2018:31).

Günlük hayat içerisinde herkesin aldığı bazı sorumluluklar, bunlar neticesinde de içinde bulunulan bazı roller mevcuttur. Bu, günlük hayatta her ne kadar bunun bilinciyle yaşanarak ve hatırlatılarak deneyimlenmese de esasen geçirilen her anı sahneler oluşturur. Farklı rollerde, farklı sahnelere konuk olunup bunun farkına dahi varmadan çoğu zaman yaşanıp gider zaman. Bunu belki de temellendirilebilecek en iyi noktayı Huizinga, “*Homo Ludens* (2017)” adlı eseriyle verir: “Oynayan/ oyuncu insan!” Yaşamı başlı başına bir oyun, insanları ise oyun oynayan insanlar, oyuncu olarak ele alan Huizinga, yaşamın oyunlar üzerine kurulu olduğunu söyler. Sahne de tıpkı Huizinga’nın ortaya koyduğu oyun kuramındaki gibi yaşamsal faaliyetlerden oluşur. Sahne’deyken de, gündelik yaşam sahnesinde rollere bürünülür, oynanır ve içinde bulunulan durumun devamlılığı sağlanır. Çeşitli rollere bürünerek sergilenen davranışlar, takınılan tavırlar, yapılan konuşmalar performanslar olarak ortaya çıkarlar. Sergilenen, sunulan, aktarılan bir performans. Yaşantılara ortak olanlarla birlikte aslında tamamen bir performanslar bütünüdür. Goffman performansı, bir süre boyunca sürekli olarak gerçekleştirilen faaliyetler ve bu faaliyetlerin bir izleyici/gözlemci kümesi tarafından takip edilmesi, izlenmesi olarak tanımlar; ‘vitrin’ ve ‘arka bölge’ tanımlamaları üzerinden bu performatif süreci tartışır (Goffman, 2018:32,112).

Ele alınan ilk şekilden farklı olarak sergilenen bir performans daha vardır ki sanatsal bir doyum sağlar. Sanatçı, performansı sergileyen kişidir ve içine girdiği, büründüğü rolü, eylemi bize aktarır. Aktaran, aktarıcı görevi görür denilebilir. Aktarılan öge ise sergilediği, sunmuş olduğu performansa denk gelmektedir.

Huizinga'nın hayat sahnesi, bu çalışmadaki sahne algısı açısından değerlendirilecek olursa; gerek Çingeneler/Romanların günlük yaşamlarındaki her an gerekse de düğünleri sırasında büründükleri roller ve sergiledikleri performanslar, bu çalışmanın en önemli noktasını oluşturmaktadır. Çünkü düğün sırasında sergilenen performanslar ile aktarılan bir ürün olarak dans ile eşlik unsurları ele alınması, kültürel alanın nasıl muhafaza edildiği ve aktarıldığı üzerinde okuyucuların daha net bir bakışa sahip olmalarına yardımcı olacaktır. Burada aslında Çingenelerin/Romanların hem düğün dışında kendilerini nasıl gösterdikleri, nasıl ve hangi roller içerisine girdikleri, hem de düğün sırasında sanatsal performansların nasıl aktarıldıkları büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu çalışmanın sonraki bölümlerinde içinde bulunulan ânın, bahsedilen günlük hayatın bilinçlilik ya da bilinçsizlik ile sergilenen topluluk kültürüne ait performansları arasından, özellikle 'gözlemlenen ortamdaki davranışlarını ve davranışlarında kullandıkları kültürel-bedensel malzemelerine' odaklanılacaktır.

2.4.1. Bir Kültür Ürünü Olarak Dans ve Dansın İşlevleri

Bir düğün, dans performansı sırasında aktarıcı, aktaran, yani performansı sergileyen kişinin bir temsil düzeyi/rolü vardır. Buradaki temsil hem kişisel hem de toplumsal özelliklerini içerisinde barındırır. Dans ve kültür, kültürel aktarım söz konusu olduğunda performansı sergileyen bedeni, hem temsil eden hem de edilen konumunda karşımıza çıkarmaktadır. Bedeni kullanarak işlevsel bir hale getiren kimse temsil eden konumundayken, performans sergilendiği esnada beden, temsil edilen konumuna geçer. Çünkü temsil edilen konumunda beden kullanılarak başka bir durumun/olgunun üzerinde yoğunlaşmak istenir. Kültürel birikimin sürekliliğini sağlayan her beden temsil edilen konumundayken daha çok araçsallaşır; beden kültürün bir ürünü olan dansın ya da danssal hareket yapılarının sergilenmesinde araç görevi görür. Ritüeldeki izleyici konumundaki bireylere sergilenen beden aslında, sergilenen kültür ürününün görünür kılınmasındaki yapısal elemanlardan yalnızca biridir. Bu durumda bireyin bedeni, kültürel dansı sergileyebilecek olan görevdaşları ile aynı hizmeti sunan diğer bedenler arasında yalnızca bir tanesidir. Araçlaşan bedenler, bir kültür sınırı ile veya topluluğu içinde çok sayıda bulunabilir. Ancak bu bedenlerin kültür yükünü taşıma ve aktarabilme yeterlikleri farklılık gösterebilir. Bedenin temsil gücü, hem temsil eden hem de temsil edilen bakımından oldukça önemlidir. Çünkü performans sürecindeki dışsal değerlendirmeler/yorumlamalar temsil düzeyiyle doğru orantılıdır. Temsil

etme başarısı bu noktada toplumsal kabulün, onaylanmanın da en belirgin hatlarından birini oluşturmaktadır.

Danslar topluluklara özgüdür ve danslardan kültürel ürünler olarak bahsedilmeleri bu sebeple mümkündür. Toplulukların ayrı birer kültürleri olması, topluluğun sınırlarında, kültürel değerlerin şekillenmesinde ve tüm bunların dansa sirayet ettiğinde çeşitli değer ve anlamlar içermesi olasıdır. Her kültür ürününden olduğu gibi danslardan da çeşitli anlamlar çıkarıp, değerler yaratılabilir. Bu noktada, “müzik sesi, belli bir kültürü kapsayan insanların değerleri, tutumları ve inançları ile şekillenen insanın davranışsal süreçlerinin sonucudur” (Merriam, 1964: 6 akt. Kurtişoğlu, 2010:27) tanımlamasını aktaran Kurtişoğlu, kültürel bir ürün olan ve bu çalışmada da eşlik unsuru olarak ele alınan müziğin üretim kökenlerinde toplumsal bir vurgu yapar. Müzikler gibi danslar da topluluklardan/ toplumlardan kültürel izler ve değerler taşımaktadır. Bu değerler aynı zamanda topluluğun sınırlarının şekillenmesinde, mevcut sınırların güçlen(diril)mesinde de büyük rol oynamaktadır. Aynı kültür içerisinde yer alan topluluk üyeleri, kendi kültürel ürünü olan danslardan hemen hemen aynı; aynı olmasa dahi benzer anlam, his ve değerleri çıkarımsarlar. Topluluk dışarısında kalan veya başka bir kültüre ait olan öğelerin anlamlandırılmasında farklılıklar görülebilirken, aynı topluluk ve kültür içerisinde bulunan kimseler deneyimlemelerinde farklılıklar olsa dahi benzer anlam dünyasına sahiptirler.

Burada bu çalışma boyunca Çingene/Roman grubunun danslarına yönelik yaratılan, çıkarımsanan anlam dünyaları elbette ki onların içerisinde yaşadıkları anlam dünyasıyla farklılık gösterecektir. İçerisinde bulunduğu topluluğun kültürel kodlarına hâkim olan, yaratıcı olmasa dahi aktarıcısı konumunda olan kimse ile araştırmacının dışarıdan okuduğu, gözlemlediği, kimi zaman deneyimlediği öğeler anlam açısından farklılıklar gösterecektir. Çingene/Roman topluluğu için düğün esnasında sergilenen dans performansı bir gösteri(ş), sunuş ve çoğunlukla eğlenceye denk gelirken, araştırmacının bu olguyu ele alış şekli kültürel hafızanın nasıl deneyimlendiği, nasıl geri çağırıldığı ile ilgili olmuştur. Yani burada her iki taraf için de gösteren ve gösterilen öğeler ciddi derecede önemliyken, bu önemin altında yatan sebepler ve anlamlar farklılıklar içermektedir. Bu çıkarımsamalar da bahsedilen sebeplerden dolayı oldukça önemli kabul edilerek, çalışma metnindeki ilgili bölümlerde detaylıca yer alacaklardır.

2.4.2. Topluluk Sınırlarının Korunmasında Dansın Yeri

Danslar, daha önce de bahsedildiği üzere kültürel ürünler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kültür ürünleri, kültürel ürünler içerisinde yaratıldığı topluluğun izlerini taşırlar. Bu izler kimi zaman görünür olabilmekle birlikte kimi zaman da görünmezlerdir. Topluluk sınırlarında da söz edildiği üzere fiziksel ya da simgesel sınırlar çizerek bir aidiyet oluşturmaktadırlar. Dans da bu ait olma sürecinin bir parçası olarak ele alındığında Çingene/Roman grupları hakkında izlenimler verecek; literatürdeki verilerin araştırmacının elde ettiği verilerle karşılaştırmasına olanak sağlayacaktır.

Kültürün aktarımının sağlanmasında ve yaşatılmasında dans ile dans gibi performatif ürünler oldukça önemlidir. Kültürün yaşatıldığı topluluk, bilinçli veya bilinçsiz, muhafaza sürecinde danstan oldukça verim alır. Dans ediş biçimi, takınılan tavır, yapılan el-kol-bacak-baş gibi vücut hareketleri ve hangi şarkılarla hangi dansların sergilendiği, hem muhafaza sürecine hem de topluluk sınırlarının yeniden üretilerek şekillenmesine hizmet eder. Bu bakımdan her ne kadar bir kültürel muhafaza sürecinde kültürel değerler ilk akla gelecek noktalar olsa dahi, dans da önemi azımsanamayacak kadar büyük bir etkiye sahip bir muhafaza etme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4.3. Dansın Kültürel Değişime Etkileri

Bilindiği üzere Çingene/Roman grupları 5-11. yüzyıllar arasında anavatanlarından ayrılıp çeşitli göçler gerçekleştirmişlerdir. Birçok göç durakları olmalarına rağmen kendi kültürlerini korumaya, yaşamaya devam edebilmişlerdir. Göç edilen yerle birlikte, yaşama uyum sağlayabilmek için kültürel bir dönüşümden söz etmemek elbette mümkün değildir. Ama her ne kadar bu yeni yaşamlara uyum sağlama ve gidilen yerlerin kültürlerini benimseme refleksleri hayat şartlarını ve yaşayışlarını kolaylaştıracak olsa da genel yönelimleri kendi kültürlerini korumak olmuştur. Esasen burada üzerinde durulmak istenilen nokta bundan ziyade, dansın, Çingene/Roman danslarının kendi kültürlerini muhafaza etme noktasında dönüşüme uğramayan ya da bu kültürel dönüşümden en az etkilenen öge olmasıdır. Evet, kültürel dönüşüm kaçınılmazdır fakat danslarını en az kayıpla bu denli koruyabilmeyi nasıl başaramışlardır?

Dansı iletişimsel bir kültür/hafıza olarak ele alır ve bu kültüre hizmet ettiğini düşünürsek aslında çift yönlü bir etkiye sahiptir denilebilir. Hem göç edilen yerde kültürel kabulü kolaylaştıran bir etkiden söz edebilirken hem de kendi kültürel özgülüğünü korumaya olanak tanıyabilmektedir. Dans da elbette bu kültürel etkileşim sonrasında değişikliklere, dönüşümlere uğrayabilmektedir. Fakat burada belki de değişimin en az etki ettiği noktalardan biri olarak görülebilir. Kültürel değişim dans üzerinden de elbette okunabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, sahne-performans tartışmasındaki “sunulan, sergilenen” unsurlar olarak karşımıza çıkmalarıdır. Araştırmanın da danslar üzerinden ilerletilmek istenmesinin en temel sebeplerinden biri budur. Çingene/Roman halkı, her ne kadar kültürel değişime uğramış olursa olsun, bu değişimin en az etkilendiği, kültürel muhafazadaki en önemli rolü üstlenen kültür ürünleri danslar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Toplumsala katılımda, bir aktarım zinciri yaratılmasına imkân sağlamış, kültür paylaşımcılarının bir araya gelmelerine vesile olmuş ya da başka sebepler ile bir araya geldiklerinde ise, kendi kültürlerini birbirlerine hatırlatabilecek bir iletişim aracına dönüşebilmiştir.

Farklı bir bakış açısıyla da kültürel dönüşümün sadece danslar üzerinden okunması yanlış veya yanıltıcı sonuçlar da verebilir. Çünkü toplumsal alandaki söylemler ile dans pratikleri üzerinden bir karşılaştırma yapıldığında dansta kültürel motiflerin oldukça fazla yer aldığı, toplumun genelinin hâkim kültüre uyum sağladığı fakat bu iki unsurun birbirine ters düştüğü görülebilir.

Dansların gelenekler kategorisinde yer alması da buna karşıt bir görüş olarak öne sürülebilir. Fakat burada önemli nokta, göç yoluyla başlayan yeni bir kültüre adapte olma sürecinde, kültürel dönüşümün ne denli gerçekleştiği ve bunun dışarıya nasıl sunulduğu, gösterildiği ile ilgili bir imaj çalışmasını içermesidir. İleride üzerinde durulacak olan saha bulgularının da desteklediği üzere söylemler ve eylemler tutarsız bir çizgide ilerlemektedirler. Ya da toplumsal adaptasyonun zorunlu görülmesinden kaynaklı eylemde tutarlı olsa dahi söylemde tutarsızlığa sebep olmuş olabilirler.

Bir başka noktadan ele alındığında, dansın bir direniş unsuru olarak da ele alınabilmesi elbette mümkündür. Kültürel dönüşümün zorunlu kılındığı her alanda topluluk üyeleri kendi kültürel pratiklerini bırakmak durumunda kalacaklardır. Burada dans gibi performatif ürünler, gizil bir rol üstleniyor da olabilir. Bu çalışmada böyle bir iddia üzerinden gözlemler yapılmamış olsa da, dansların dönüşüme karşı bir direnç unsuru olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalı ve gerekirse ayrı bir çalışmanın odak noktasına alınmalıdır.

Her ihtimal çerçevesinde, bu çalışmadaki amaç geleneksel danslar olarak sayılabilecek Çingene/Roman danslarının değişime direndiğini, dönüşüme uğrayıp uğramadığını iddia etmek değildir. Mevcut veriler üzerinden kültürel aktarımın danslar yoluyla nasıl gerçekleştiğini sunabilmek asıl mesele olarak görünür kılınmak istenmektedir.

2.4.4. Çingene-Roman Topluluklarında Dans

Dans elbette ki tüm milletler, toplumlar, kültürler için büyük önem taşımaktadır. Dans denildiğinde ülkemizde ilk akla gelebilecek olgulardan biri düğünlerdir. Düğünler, dans kültürünün temsil edildiği en aktif mekânlar/ortamlar olarak görülebilirler. Türkiye’de düğün denilince sınıfsal ayrım fark etmeksizin akla ilk gelebilecek dans türlerinden biri ise Çingene/Roman danslarıdır. Hangi ekonomik sınıfta, hangi kültürel kodları yaşıyor olursa olsun, her kesim insanın ortak paydası olarak sayılabilecek, çoğunlukla kadınlar tarafından icra edilen danslardır Çingene/Roman dansları. Peki, nasıl olur da yüzyıllar boyunca ötekileştirilip toplumun dışına itilen bu grupların dansları bu kadar yaygındır? Bu yaygın olma durumu neden alanyazında, Çingeneler/Romanlarla ilgili çalışmalarda görünmemektedir?

Burada üzerinde konuşulması gereken en temel nokta belki de danslar üzerinde yapılan çalışmaların sayıca az olmasıdır. Çingene/Roman grupları üzerinde yapılan çalışmalar daha çok kökensel ya da sosyo-ekonomik temelli çalışmalar olarak karşımıza çıkar. Türkiye’de Çingene/Roman grupları ile ilgili sadece dans temelli bir çalışma ne yazık ki sayıca oldukça ve hatta yok denilecek kadar azdır. Çeşitli çalışmalar yürütülmüş; bu çalışmalarda dans ve müzikleri ile ilgili genel geçer bilgilere de yer verilmiş fakat yeterince üzerinde durulmamıştır. Kültürün korunmasında ve aynı zamanda hala bu kültüre temas edebiliyor olunabilmesinde bu denli önemli bir ögenin geri planda kalmış olması, üzerinde tartışılması gereken bir konudur. Daha çok müzikleri ile eğlence sektöründe ismini fazlasıyla duyuran Çingene/Roman gruplarının, dansları ile de bu kadar ön safhalardayken söz edilmemeleri kayda değerdir. Aynı zamanda toplum çalışmaları yürüten araştırmacılar için de bilimsel bir zorunluluktur.

Roman dansı denilmesinin sebebini Çingene kelimesinin olumsuz anlamlar içermesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir ki günlük hayatta da Çingene kelimesinin yerine Roman kelimesinin kullanımı toplum tarafından da tercih edilmektedir. İçerisinde

barındırdığı Çingene isimlendirmesine yönelik olumsuz yargı, dansın da Roman dansı, Roman havası olarak adlandırılmasında etkili olmuştur.

Ülkemizde Çingene/Roman gruplarında kendi meslek gruplarında çalgıcılık yapan topluluklar çoğunlukla Trakya ve Ege bölgelerine yerleşmiş, çalgıcılık yaparak hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Ama bu demek değildir ki sadece bu bölgede yaşayanlar bu dansı icra edenlerdir. Mesleki olarak kendileri bu alana yönelmiş, sanatlarını ticari bir meta haline getirmişlerdir. Çalışmanın yürütüldüğü Adana ili gibi Türkiye'nin birçok yerinde rastlanabilecek Çingene/Roman grupları ise mesleki olarak farklı alanlarda çalışsalar bile kültürel törenlerde Roman danslarının icracıları olmaya devam etmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BULUNAN ÇİNGENELER/ROMANLARIN GENEL DURUMU VE ADANA’DA ÇİNGENE/ROMAN VARLIĞI

“Çingeneler” (2005:11) isimli eserinde Fraser’ın, “...halkın özgünlüğünün yok edilmesi için başkalarınca yapılmış eylemlerin tarihi...” olarak tanımlamasına başladığı gruplardır Çingeneler/Romanlar. Fraser’ın sadece bu tanımlamasından yola çıkılarak bile onun eserinde Çingene olarak ele aldığı, araştırmacı tarafındansa hem Çingene hem de Roman isimlendirmelerini zaman zaman birbiri yerine kullanması tercih edilen bu etnik grubun inişli çıkışlı yaşadıkları çeşitli deneyimleri öngörebilmek mümkündür. Antropolojik ve dilbilimsel çalışmalardan edinilen veriler doğrultusunda Çingene/ Roman gruplarının Hindistan kökenli oldukları çoğunlukla kabul gören görüş olarak karşımıza çıkmakla birlikte hala kesin bir sonuca varılamamıştır.

Çingeneler/Romanlar, nedenleri hala tam olarak bilinmemekle birlikte, Hindistan’ın alt kıtasından yüzyıl önce ayrılmış, İran, Türkiye ve Ermenistan üzerinden Avrupa’ya farklı zamanlarda göçler gerçekleştirmişlerdir (Lewy, 1999:78 akt. Kolukırk, 2009:11). Alanyazında yer alan kaynaklarda Çingene/Roman gruplarının Mısır üzerinden de göç başlatabilecekleri ihtimali tartışılırken, yapılan dilbilimsel çalışmaların sonucunda Hindistan üzerinden göç etmiş olma ihtimali kesin olmamakla birlikte kesinliğine yakın sonuçlar vermiştir.

Çingeneler/Romanların dünya üzerindeki dağılımlarına izledikleri güzergâhlar açısından bakıldığında üç kol üzerinden sınıflandırmak mümkün olmuştur. Bunlardan ilki Avrupa’da bulunan Romlar; ikincisi başta Suriye, Mısır ve Türkiye olmak üzere Ortadoğu’da bulunan Domlar; üçüncü ise Ermenistan, İran ve Orta Asya’da bulunan Lomlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Fırat, 2022:37).

Ülkemizde bulunan ve Dom kolunda yer alan Çingener/Romanlar genellikle “Çingene” adıyla bilinmekte, bulundukları bölgelere göre değişik isimler alabilmektedirler. Batı Anadolu ve Trakya’da “Roman”; Van ve Ardahan Civarında “Mutrib”; Erzurum, Artvin, Bayburt ve Sivas’ta “Poşa”; Orta Anadolu’da “Elekçi”; Akdeniz ve Ege bölgelerinde “Sepetçi”, Adana’da “Cono” ve Anadolu’nun pek çok bölgesinde “Esmer vatandaş, Köçer ve Arabacı” olarak da bilinmektedirler. “Kıpti” kelimesiyle de ülkemizde isimlendirilirler (Özkan, 2000:4).

Adana bölgesinde çoğunlukla “Cono” olarak bilinen bu grup Çingene ve az da olsa Roman isimleriyle de anılmaktadırlar. Hem araştırma boyunca hem de araştırma süreci sonunda Çingene isminin tarihsel arka planda olumsuz anlamlar yüklenmesi sebebiyle Çingene ve Roman isimleri bir arada kullanılmıştır. Araştırma sahasını oluşturan Akıncılar Mahallesi sakinleri kendilerine Roman olarak hitap edilmesini istemişlerdir. Çingene denilince “pis, kirli, arsız” gibi olumsuz nitelikleri içinde barındırdığı, Cono tanımlamasının kullanımındaysa “hırsızlık, gasp, uyuşturucu ticareti” gibi suçların Cono Aşireti grubuyla özdeşleştiğini ve Romanlarla bir ilgi ve alakalarının olmadığını belirterek bu iki tanımlamanın da kendilerini ifade etmediğini belirtmişlerdir (Özyiğit, 2021). Kendisinin de bir Çingene olduğunu belirten Aksu, Çingene isminin anlamı üzerine devlet kurumlarına ait Türkçe sözlük ve ansiklopedilerde bir inceleme yapmış; bu sözlük ve ansiklopedilerde Çingenerle ilgili ortak verilerde toplumun küçümsendiği, dışlandığı ve suçlandığı üzerine ortak bilgilere ulaşmıştır (Aksu, 2009:45).1995 ve 2000 yılları basımlı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüklerinde yer alan ortak Çingene tanımında yer alan terimlerinse şunlar olduğunu belirtmiştir: “Çingene: cimri, elisıkı, arsız, çığırtkan” (Aksu, 2009:45).

Özkan’ın çalışmasında yer alan verilere göre, Adana’da Sarıçam, Şakirpaşa, Akıncılar ve Polis Okulu yanı civarında toplam 8000; Osmaniye Yeşilyurt Mahallesi’nde ise 3000 Çingene/Roman nüfusu yaşamaktadır (Özkan, 2000; 39). Özkan’ın araştırmasını gerçekleştirdiği dönemin üzerinden neredeyse çeyrek asır geçmiş olması ve sahada elde ettiği bu niceliksel verileri bölgede bulunan grubun söylemleri üzerinden, birbirleriyle karşılaştırarak, elde etmesi sebebiyle verilen sayının kesinliği tartışılabilir. Bu çalışmada kaynak kişi olan Roman Derneği Başkanı Ahmet Özyiğit’in araştırmacıya sunmuş olduğu (Roman mevcudunu bildiren kendisinin daha önce hazırlamış olduğu bir dosya paylaşmıştır.² 18.06.2021) veriler neticesinde, araştırmacının elinde bulunan Adana’daki Çingene/Roman

² Bu dosya içeriğine dair herhangi bir müdahalede bulunulmadan, sadece bazı yazım hataları düzeltilerek ekte sunulmuştur.

nüfusu Özkan'ın vermiş olduğu sayıdan oldukça fazladır. Adana'da yaklaşık olarak 50 bin civarında Çingene/Roman nüfusunun yaşadığını belirten Ahmet Özyiğit bölgesel olarak dağılımlarının; Akıncılar Mahallesi'nde 7-8 bin, Sinanpaşa Mahallesi'nde 3-4 bin, Yamaçlı Mahallesi'nde yaklaşık bin, Hurmalı-Mestenzade-Hürriyet Mahallelerinde 3-4 bin, Suluca Mahallesi'nde 7-8 bin, Ceyhan ve Kozan'da bin civarı olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında, Adana'nın çeşitli mahalle ve semtlerinde kimliğini gizleyerek yaşayan “Roman vatandaşı” nüfusunun olduğunu da belirterek toplam nüfusun 50 bin civarı olduğunu iddia etmiştir.

Çalışmanın yürütüldüğü Adana ilinde bulunan Çingeneler/Romanlar bölgede her ne kadar “Cono/Cano” isimleriyle anılsalar da, Akıncılar Mahallesi'nde yaşayan Çingeneler/Romanlar kendilerini Roman olarak tanıtmış ve o şekilde hitap edilmelerini istemişlerdir. Çingene kelimesine olumsuz ve kötü anlamlar yüklendiğini, bu sebeple bu hitap şeklinin kendilerine uygun olmadığını, aynı zamanda Cono da olmadıklarını söylemişlerdir (Saha görüşmeleri, 18.06.2021).

Conoların daha çok hırsızlıkla, yankesicilikle ve yasadışı bazı işlerle uğraştıkları bölge halkı tarafından çoğunlukla bilinen bir durumdur ve alanyazın da bu durumu destekler niteliktedir. Özkan (2000:39), Adana'da yaşayan Çingene/Romanların Sarıçam, Şakirpaşa, Akıncılar mahallelerinde ve Polis Okulu yanında konumlandıklarını; demircilik, sepetçilik, hurdacılık, çöp ve kâğıt toplayıcılığı, müzisyenlik gibi mesleklerle geçimlerini sağladıklarını; özellikle Conoların yankesicilik ve hırsızlıkla geçindiklerini, bu durumun da çeşitli televizyon programları aracılığıyla kamuoyuna duyurulduğunu belirtmiştir. Bu olumsuz yansıma Akıncılar 'da yaşayan ve kendilerini Roman olarak tanımlayan nüfusu bu sebeple rahatsız etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR³

AKINCILARDA EVLİLİK: ÇİNGENE/ROMAN DÜĞÜNLERİ, DANSLARI VE KÜLTÜR AKTARIMI

4.1. Çingene/Roman Olan ve Olmayan Ayrımı

Araştırma sahasına ilk girişimde karşılaştığım en şaşırtıcı durum belki de zihnimde canlanan Çingene/Roman imgesi ile karşılaşmamam olmuştur. Akıncılar Mahallesi sakinlerinin aslında dışarıdan bakınca “Bu kişi Çingene/Roman!”, diye nitelendirebileceğim ve önyargılarıma uygun olmayan görüntü, o anki en büyük hayal kırıklığı olmuştur diyebilirim. İstemsiz olarak araştırma süreci boyunca zihnimi kaplayan bu imge kendisini göstermeyince ve hala Çingene/Roman olan veya olmayan, Çingene/Roman olarak anılan fakat daha farklı bir kimliğe sahip olan başka grupların varlığını da sorgulatmış ve “Acaba yanlış bir grupla mı çalışıyorum, Çingene/ Roman değil mi?”, sorularını düşünmeye sevk etmiştir. Araştırmanın saha sürecinin başlangıcında yaşadığım bu kısa süreli şaşırma durumu yerini ilerleyen zamanlarda “kültürlerini yitirmiş, kaybetmiş bir Çingene/Roman grubu” algısına bırakmıştır.

Dışarıdan bakınca kolaylıkla kendileri gibi olmayanlardan ayırt bile edemeyeceğim Akıncılar Çingene/Roman grubu ile görüşmeler sıklaştıkça ve birlikte geçirilen zaman arttıkça zihnimdeki düşünceler değişmiş; yeni bir algı yaratma, toplumsal kabulü sağlama, öteki olma durumunu aşma isteğinin birer yansımaları olarak görülmeye başlanmıştır. Araştırmada beni saha sürecinin tamamlanmasında destekleyen Adana Romanlar Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Başkanı Ahmet Özyiğit ile yaptığımız görüşmeler neticesinde söz konusu bu durum

³ Çalışmanın bulgularının serilmesi aşamasında, araştırmacının gözlemlerinin, duygu ve düşüncelerinin daha iyi ifade edilebilmesi için “birinci tekil şahıs” üslubunda yazılması daha uygun görülmüştür.

daha anlaşılır bir hale gelmiştir. Ahmet Bey'in Akıncılar Mahallesi Romanlarını toplumsal hayata entegre etmeye çalıştığı, bununla ilgili çeşitli projeler ve çalışmalar yürüttüğü, benim de yüksek lisans tezi olarak yürüttüğüm bu çalışma gibi daha birçok akademik çalışmaya katkı sunmaya çalıştıklarını ifade etmeleri, aslında onların toplumsal alana giriş ve kabul sürecinin birer yansımaları diyebiliriz. Durum her ne kadar böyle olsa dâhil, kültürel olarak bir özgünlük ve doğallık beklentilerine sahip olduğumdan, doğru grupla buluşmuş olsam dahi bir süre yine istediğim verileri elde edemeyeceğim düşüncesi zihnimi kaplamıştır.

Bu noktada bu çalışmanın da belki de en önemli noktalarından biri şudur ki aynı zamanda yapılacak olan ileriki çalışmalara da bir nebze bile ışık tutacaktır; günlük yaşamlarında ne kadar topluma adapte olmuş ve kültürlerini yitirmiş olarak görünseler de düğünler gibi kültürel öğelerin ve hafızanın yoğun bir duyguyla yaşatıldığı törensel ritüellerde bu öğelerin görünümü daha kolay ve anlaşılır olabilmektedir. Tabii bu törenlere katılabilmek için grup tarafından tanınmak, kabul görmek, onay almak gereklidir ki benim bu konudaki en büyük şansım Ahmet Bey olmuştur. Benim dışarıdan görülemeyen, seçilemeyen, ayırt edilemeyen o kültürün hala düğünler ve danslar ile yaşatılabildiğini görmeme yardımcı olmuştur.

Akıncılar Romanlarının toplumsal kabulü sağlayabildikleri düşünceleri zihnimde dolaşırken, benim onlar tarafından kabul görmem ve kültürel pratiklerine katılabilmem bu bakımdan araştırmaya ilginç bir yön kazandırmıştır.

Sahaya girişimde beni oldukça tereddüte düşüren bu süreç neyse ki sonucunda Çingene/Roman kimliğine özgü ritüelleri görebileceğim, grubun farklılığını ortaya koyabileceğim, Çingene/Roman danslarının hala düğünler aracılığıyla yaşatıldığını; bu bakımdan bu tür kültürel etkinliklerin kültürel hafızada (muhafazada) oldukça önemli bir yere sahip olduğunun göstergeleri olarak kendisini göstermiştir.

4.2.Evlilikler ve Kültürel Muhafaza

Gelenekler, kültürel alanların korunmasında tüm topluluklar için büyük önem taşımaktadır. Çalışmamı da birlikte yürüttüğüm Çingene/ Roman grupları için bu gelenekler hayati önem taşır. Asırlardır gerçekleştirdikleri göçler, göçebe yaşam tarzları, yerleşik hayatı benimsememeleri ve kendilerinin ifadeleriyle deyim yerindeyse “günübirlik” yaşamaları

kültürlerini koruyabilmelerini zorlaştıracı bir etkiye sahiptir. Bu sebeple gelenekler içerisinde yer alan evliliklerin de bu kültürel aktarıma olumlu katkısı çoktur.

Çingene/Roman gruplarının kültürlerini koruyabilmelerindeki en önemli unsur gerçekleştirdikleri endogamik (grup içi) evliliklerdir. Özkan (2000:89-90) da grup içi evliliklerin Çingene/Roman gruplarının yüzlerce yıldır seyahat etmelerine rağmen kendi inanışlarını ve geleneklerini sürdürebilmelerindeki önemi üzerinde durmuş ve endogamik evlilikleri geleneğin en iyi muhafızı olarak ele almıştır. Alpman (1997:75-78) ise, Çingene/Roman gruplarıyla birlikte geçirdiği 20 yılın sonunda ortaya çıkardığı eserinde Çingene/Roman etnik grubun gerçekleştirdiği evliliklerin çoğunlukla kendi cemaatleri arasında olduğunu, dışarıya pek açık olmadıklarını, dışlanmış topluluklar olmaları sebebiyle kendileriyle evlenmek isteyenlerin de pek bulunmadığını fakat ironik bir şekilde bu durumun Çingenelerin umurlarında olmadığını dile getirmiştir. Ayhan (2019:195-196), Alpman ve Özkan'ın sundukları bilgileri destekler nitelikte Romanların endogamik evlilikler gerçekleştirdiklerini belirtmiş hatta daha ileri bir boyuta taşıyarak “Romanların Roman olmayanlarla yaptıkları evliliklerin Romanlıktan ihraç edilmesine sebep olduğunu” ifade etmiştir.

Araştırma sahamızı oluşturan Akıncılar ‘da da gerçekleştirilen evliliklerin çoğunlukla kendi mahallelerinde yaşayan insanlar arasında gerçekleştirildiği, zaten mahallede yabancı kimselerin bulunmadığı, herkesin birbiriyle akraba olduğu Ahmet Bey tarafından da ifade edilmiş (Özyiğit, 2021); alanyazında yer alan verilerle paralellik göstermiştir. Katıldığımız düğün törenlerinde de yapılan evlilikler akrabalar arasında gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen bu grup içi evliliklerin kültürün muhafazasına hizmet ettiği açıkça kendisini gösteriyor olsa da neden gerçekleştirildikleri de oldukça önemlidir. Bu noktada Ahmet Bey’in durumu açıklayıcı ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır: “Bizde herkes birbiriyle evlenir. Zaten mahallede herkes akraba. Herkes birbiriyle evleniyor. Zaten dışardan biriyle evlenmek istesen de istemezler. Onlar istese de bizimkiler de istemez. İstemezlerse istemesinler, çok da umurlarında değil” (Özyiğit, 2021).

Evlilikler üzerinde durulması gereken önemli bir diğer nokta ise evlenecek olan grup üyelerinin yaşlarıdır. Alanyazında da Çingene/Roman gruplarında küçük yaşlarda evliliklerin gerçekleştirildiği ve başlık parası geleneğinin olduğu üzerinde oldukça durulmuştur (Ayhan, 2019:196; Alpman, 1997: 76; Özkan, 2000:90-91). Düğünlerine katılım sağladığımız çiftlerin de yaşları 17-25 arasında değişmekte, düğünlere katılım sağlayan misafirlerin büyük oranını genç nüfus oluşturmakta, genç nüfusta da yaşları küçük olan nişanlı çiftlerin olduğu

gözlemlenmiştir. Erken yaşta evliliklerin normal karşılandığını, Akıncılar Roman grubu tarafından bu evliliklerin onaylandığını düğün törenlerinden yola çıkarak da söyleyebiliriz. Bu bakımdan, kültürel onamanın temsil mekânı olarak düğünlerin önemi de ortaya çıkmaktadır. Düğün törenlerinin yapılma amaçları arasında yer alan evliliği ya da birlikteliği ilan etme, topluluğa duyurma işlevinden yola çıkarak da bu küçük yaşlardaki evliliklerin toplumsal olarak onaylandığı sonucuna varabiliriz. Küçük yaşlarda gerçekleştirilen bu evliliklerin toplumsal olarak onaylanmasının sebebi olarak ise sunabileceğimiz en önemli şey, Ahmet Bey’in görüşmelerimizde dile getirdiği “eğitimsizlik” durumudur. Ahmet Bey, “bu eğitimsizlik durumunun kimi zaman ekonomik yetersizlikler sebebiyle olduğunu söylese de genel olarak çocukların okula gitme isteklerinin bulunmamasından kaynaklandığını” da ifade etmiştir. Çoğunlukla ilkokulu bitirip geri kalan eğitim hayatlarına devam etmeyen çocuklar lise çağlarında, onlardan öncekilerin de davrandığı haliyle, evliliğe kendilerini yakın bulmaktadırlar (Özyiğit, 2021). Çevrelerinde kendilerine rol model olarak alabilecek ve onları eğitime yönlendirebilecek kimseleri olmadığı için bu eğitimsizlik halinin de kültürel bir unsur haline geldiği böylelikle söylenebilir.

Küçük yaşlarda yapılan evliliklerin toplumsal kabul görmesindeki bir ikinci sebep de eğitim alanına katıl(a)mamanın getirdiği bir zorunluluk olarak görebileceğimiz ekonomik alana katılımdır. Eğitim hayatına devam edilmemesinin bir sebebi olarak da görebileceğimiz bu ekonomik katılım, Çingene/Roman gruplarının ‘günübirlik’ yaşamlarının birer yansıması olarak da karşımıza çıkar. Eğitim hayatına devam etmeyen ya da edemeyen her birey yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmek için meslek ya da iş arayışına girer. Ekonomik alanda aktif olarak yer alabilmenin gündelik hayatta düzen sağlayıcı etkisini düşündüğümüzde evliliklerin de bu amaca hizmet edebileceği düşünülebilir. Evliliğin toplumsal kabulünde, Ahmet Bey’in ifade ettiği haliyle (Özyiğit, 2021) başboş bir şekilde çevrede dolanan, ailesine ve evine katkısı olmayan bireyin, evlilik yaparak ve de dolayısıyla ekonomik alana katılmak zorunda kalarak düzen ihtiyacını karşılaması söz konusu olur.

Akıncılar Çingene/Roman grubundaki eğitimsizlik halinin ve ekonomik alana katılımın küçük yaşta evliliklerin toplumsal kabul görmesinin sebepleri olarak karşımıza çıktığını gördük. Bu iki sebebin de yeni gelişen olgular olmadığını belirtmek bu noktada önemlidir. Çünkü saha görüşmelerimiz sırasında sürekli olarak Ahmet Bey tarafından ‘çevre’ye yapılan vurgu, davranışların yerleşmesinde ve kültür haline gelmesinde önem arz eder. Bu süreçte evlilikler de erken yaşta öğrenilen bir kültür halini alır. Böylelikle erken yaşlarda yapılan evlilikler de yine aktarılan bir unsur olarak karşımıza çıkar.

4.3. Akıncılar Düğünlerinde Mekân ve Performanslarda Kullanımı

Evliliklerde düğünler kadar önemli bir şey varsa o da şüphesiz düğünlerin gerçekleştirildikleri mekânlardır. Düğün törenleri aracılığıyla evliliklerin bu ilan edilme süreçlerinde mekânlar, gösterişin ve şatafatın sergileneceği eşsiz yerler olarak karşımıza çıkarlar. Bu mekânlar kimi zaman gösterişli, şaşalı düğün salonları olabilirken kimi zaman da düğün sahiplerinin yaşadıkları sokaklar olarak seçilebilmektedir.

Sahamızı gerçekleştirdiğimiz Akıncılar Çingene/Roman grubunun da düğün mekânları seçimleri yaşadıkları sokaklardan yana olmuştur. Katıldığımız her iki törende de (bir nişan, bir düğün töreni) sokaklar düğün mekânı olarak tercih edilmiştir. Düğün mekânlarının evlerinin bulunduğu sokaklar olarak seçilmesinde akla ilk gelen nedenlerden biri ekonomik olarak düşünülse bile, araştırma sahasının gerçekleştirildiği süreçte COVID-19 pandemisi etkilerinin hala devam ediyor olması gözardı edilmemelidir. Bunun da kesin bir belirleyici unsur olmadığını, yanlış anlaşılma ve sahaya ket vurma durumuna sebep olabileceği çekincesiyle araştırma grubumuza mekân seçimleri ile ilgili herhangi bir soru yöneltmediğini böylelikle belirtmek isterim. Fakat yine aynı bağlamda evlerin bulunduğu sokakların düğün mekânı olarak seçilmesinde evin, dolayısı ile de sokakların temsiliyeti unutulmamalıdır. Connerton'ın da üzerinde durduğu haliyle ev, duvarlar ve sınırlardan oluşan bir maddi düzenlemenin dışında aynı zamanda, hatta daha da ötesinde, bir temsil aracıdır (2018:29). Bu noktada evin, kültürel bellek üzerindeki anımsatıcı/hatırlatıcı etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Evin bulunduğu sokağın düğün mekânı olarak belirlenmesi de kültürel belleğin yaşatılmasının mekân üzerinden nasıl gerçekleştiğini böylelikle bizlere gösterebilir. Burada Connerton'ın yaptığı anıt mekân-mahal ayrımındaki mahali Akıncılar Mahallesi ve düğün mekânı olarak seçilen sokakta görebiliriz. Grubun farkında olmadan kültürlerini nasıl yaşattığı, kültürel belleğin mekân yoluyla nasıl deneyimlendiği ve yeniden inşa edildiği böylelikle de anlaşılabilir olmaktadır.

Akıncılar Çingene/Roman grubunda düğün mekânı olarak seçilen damat evinin bulunduğu sokakta düğün için birtakım hazırlıklar yapılmaya başlandığında ben de araştırma sahama yeni giriş yapmıştım. Çalgıcıların henüz geldiği, herhangi bir oturma düzeninin olmamasıyla birlikte misafirlerin oturabileceği sandalyelerin dahi bulunmadığı, henüz misafirlerden de söz edemeyeceğimiz bir zaman diliminden bahsedebiliriz. 2021 Temmuz ayında, sahaya varışımın 17:00 sularında olduğu ve Adana gibi sıcaklık oranı yüksek bir şehirde bir düğünde bulunulacağı düşünüldüğünde, bir sokak düğününe dair ibareye

rastlamamak (sokakta bir düğün organizasyonu gerçekleşeceğini gösterecek herhangi bir göstergenin bulunmaması) pek de şaşırtıcı olmayabilir. Sahaya varışımla birlikte, bir “yabancı misafir” olarak beni ağırlayabilmek adına Ahmet Özyiğit’in oturabileceğim bir alan yaratmasıyla düğün mekânının kuruluş anlarına da şahit oldum. Yarım saat içerisinde telefon görüşmeleriyle düğün mekânına getirilmesi sağlanan sandalyeler, dar bir sokak olması sebebiyle karşılıklı bulunan iki evin renkli süslerin ve ışıklandırmaların kurulmasındaki kolaylaştırıcı etkileri, sokaktaki çocukların sandalyelerin dizilimine katkıları sokaktaki işbirliğinin birer göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize kültürel belleğin oluşturulmuş olması ve geri çağırılması noktasında veriler sunar. Grup erki olarak görebileceğimiz Ahmet Bey vasıtasıyla grup içi dayanışmanın düğün alanına yansması, daha önce tecrübe edilmiş olguların belleğe kaydedilmesini ve tekrarlanarak pekiştirilmiş olmasını göstermektedir.

Tüm bunların yanında, düğünün gerçekleştiği sokakta -hatta düğün sahibinin evinin önünde- kazılmış bir çukur olmasına, evin önüne taş ve topraklardan oluşan küçük çapta bir moloz yığılmış olmasına rağmen düğün söz konusu olduğunda bu kötü sayılabilecek görüntünün bile görmezden gelinmesi söz konusu olmuştur. Normalde Türkiye’de sokak ortasında yapılan düğünlerde, en geniş ve en pürüzsüz alanın seçilmesi, düğün alanının ya da sokağın temizlenmesi gibi unsurlara dikkat edilebilecekken mevzubahis düğün olduğunda, Akıncılar Romanlarında asıl vurgulanan şeyin şatafat, gösteriş değil sadece düğünün gerçekleştirilme eyleminin olduğunu, geride kalan hiçbir şeyin anlamının olmadığını ben de böylelikle onlarla birlikte deneyimlemiş oldum.

Düğünlerin sokakta gerçekleştirilmesinde bu tür avantajlardan bahsedebilmekle birlikte özellikle dans performansları sırasındaki dezavantajlardan da söz edilmelidir. Sokakların dar olması, misafirlere oturacak alan yaratılmasıyla birlikte daha da daralmış, dans performanslarının sergileneceği sahneyi/pisti de daraltmıştır. Düğünde ara ara sandalyelerin gerilere doğru çekilmesi, alanın açılmasına dair erkler tarafından uyarılar yapılmasına şahit olunmuştur. Fakat durum her ne kadar böyle olsa dahi performansların sergilenmesine ket vuramamıştır. Performanslar çoğunlukla ikili düet performans olarak sergilense de grup olarak sergilenen dans performansları olmuştur.

Sahadan alınan tüm bu veriler ışığında; düğün mekânının düğün sahibinin evinin bulunduğu sokak olarak belirlenmesi, sokakların dar ve gösterişten uzak olması, düğün alanının oluşturulmasındaki işbirliğinin gözlemlenebilmesi, oturma düzenleri, misafirlerin düğüne katılımlarındaki giyim-kuşamları ve bununla birlikte aslında performans dışında kalan

her şeyin geri planda kalıyor olması bizi Lefebvre' nin temsil mekânına götürür. Temsil mekânı ile de birlikte düşünebileceğimiz bu mekândaki simgeler ve semboller de bize grubun Çingene/Roman kimliğinin mekân aracılığıyla nasıl deneyimlendiğini gösterir bir nitelik sunar. Bu sebeple gözlemlerin araştırmada uyandırdığı kanaat, mekânın temsilinin yerine, temsil mekânının daha ön planda olduğudur.

4.4. Düğünlerde Dans

Çingene/Roman denildiğinde akla ilk gelebilecek unsurlardan biri kuşkusuz ki düğünler ve danslardır. Çingeneler/Romanlar için dansın zaten vazgeçilmez olduğu düşünülmektedir ama benim araştırma saham olan Akıncılar Mahallesi'nde yaptığım gözlemlerde düşünülmesinden de öte, dans etmekten vazgeçmedikleri de düğünler boyunca gözlemlenmiştir. Düğünde dans onlar için olmazsa olmazdır. Düğün alanın kurulmaya başladığı andan itibaren başlayan bu dans etme süreci düğün sonlanana kadar aralıksız devam etmiştir. Düğünde dansın sergilenmediği bir tek ânın bile olmaması, sadece müzik değişimleri sırasında insanların dans etmeyi bıraktıkları, dans etmeye başlayacakları müzikler gelir gelmez düğün kapanana, organizasyon sonlanana kadar dans etmeye devam ettikleri gözlemlenmiştir.

Düğün sırasında söz konusu grup tarafından önemsenen nokta düğünün dıştan nasıl görüldüğü ve algılandığı değil; düğün, düğünün içerisindeki aktivitelerdir. Bir yabancı olarak orada bulunmama ve düğün boyunca video kayıt almama rağmen düğünde bulunan kimsenin müdahale edici bir bakışı ya da tavrıyla karşılaşmamam da aslında düğün eylemi dışında kalan her şeyin önemsiz olduğunu bize göstermektedir.

Buna örnek olarak; düğün sırasında performans sergileyen erkeklerden bazılarının gömlek ya da tişörtlerini çıkarıp atletle dans etmeye devam etmeleri, düğünde bulunan misafirlerin bu eylemi normal karşılayıp yadırgamaması; düğünün gerçekleştirilmesinin her şeyden önemli olduğu görüşümüzü destekler niteliktedir. Mesele insanların giydikleri kıyafetler değil, düğün esnasında sergiledikleri performanslardır.

Düğünler sırasında en çok sahnede olan kişilerin, dans performansı sergileyen kadınlar olarak karşımıza çıkmıştır. Düğün alanının kurulduğu ilk anlarda sahneye çıkan ilk kişinin bir kadın olması; kendisini izleyen bir kitlenin henüz oluşmamış olması; tek başına bir dans performansı sergilemesine rağmen oldukça başarılı olarak görebileceğimiz bir izlenim

birakması da üzerinde durulması gereken detaylardandır. Bu rahat ve özgüvenli performansının arkasında, daha önce benzer ortamlarda çok kez bu tür performans sergilemesinin verdiği tecrübe olduğu düşünülmektedir. Bu konuda söz konusu kadın katılımcıyla temas kurulamamış olsa da benim gözlemlediğimde; uzunca bir süre pisti meşgul eden, giyimi dekolteli ve vücut hatlarını belirgin bir şekilde ortaya çıkaran, kadının bu rahatlığa gelmesi büyük ihtimalle bu kültürün ona da bu imkânı tanımış olmasından gelmiş olmalıdır.

Daha sonra kendisine, şahsen tanımadığı biri olarak düşündüğüm, çalgıcılardan birinin eşlik etmesi ve birlikte uzunca bir süre dans etmeleri; kadının kendinden emin ve vücut hatlarının da oldukça belirgin olduğu kıyafetleriyle salınarak/sallanarak dans etmesi de kayda değer izlenimlerden bazılarını oluşturmaktadır. Tıpkı düğünün başlangıcından itibaren sahnede yer alan bu kadın gibi diğer kadınlar da sahnenin etkin kullanımında oldukça görünür olmuşlardır. Kültürel ve iletişimsel bellek açısından ele aldığımızda, bu iki bellek türü arasındaki en belirgin fark kendisini gündelik ve törensel eylemler olma noktasında gösterirler. Kültürel bellek, gündelik olmayan faaliyetlerin hatırlanmasını odak noktasında tutar (Assmann, 2015:67). Tam da burada, kadın ve erkek bedenleri üzerinde sergilenen performansın bedensel analizinde, kadın bedeninin ön planda olması her iki bellek türüne de göndermede bulunur. Kadının, dansı figürleriyle etkin kıldığı noktada ve anda iletişimsel, yani gündelik olan, bellek söz konusu olurken; dansın geleneksel bir öge olarak sergileniyor olması bize grubun aidiyetini de bildiren kültürel belleğin bir hatırlatıcısı olarak gelir. İletişimsel bellekte daha ön plana çıkan unsur bizi cinsiyet ya da cinsellik tartışmasına götürebilecek bedenler değil, bedenlerin sergiledikleri figürlerdir denilebilir. Kadın, performansı sırasında dansın aktarımını kolaylaştıracak seviyede bedeni cinselleştirse de iletişimsel bellekte söz konusu olan bu cinselleştirilen beden değil, bedenin dans figürlerini sergiliyor olması olarak karşımıza çıkar. Burada, sergilediği figürlerle ön plana çıkan bedenin, egemen kültürün cinsiyetlendirmeye meyilli olduğu bedenlerden farklılığı söz konusudur. Egemen kültürden farklı olarak, Akıncılar'da sergilenen dans performansları sırasında, bir erkek icracının atletini çıkararak performansına devam etmesi; izleyicilerin ve diğer icracıların bu durumu normal karşılaması; performans akışının devam etmesi iletişimsel belleğin kullanımına en bariz örnek olarak sunulabilir.

Çingene/Roman topluluğu kendi düğünleri yapıldığında eylemin etrafındakilere değil, ortamın içerisinde geçen eylemin kendisine odaklanmışlardır. Gerçekten eğlenmeyi bildikleri gibi yetenekli kişileri izlemeyi de iyi bilmektedirler. Yetenekli kişilerin ortaya çıkartılması

esnasında –küçüklüklerinden itibaren bu eylemin içinde olduğu vurgulanmak istenmiştir- bu izleyici kitlenin etkisini de böylelikle görmüş oluyoruz. Burada, düğüne katılıp performansı yaşamak kadar düğüne katılıp performansı yapanları dikkatle izlemenin de –tüm düğünlerde olduğu gibi- bir kültürü olduğunu söyleyebiliriz.

Düğünün ne kadar önemli olduğunu, düğün söz konusu olduğunda körleşebileceklerini, düğün esnasında performansa odaklandıklarından etrafı önemsemediklerini rahatlıkla söyleyebilir; evliliğin kutlanması amacı ile değil, bir eğlenceye bahaneymiş gibi düğünlerin gerçekleştirildiği algısına ulaştığımı belirtebilirim.

4.5. Kültürel İnşada Kadın Erkek Roller

Araştırma bulgularında en çok göze çarpan detaylardan biri de şüphesiz düğünler sırasında kadın ve erkeklerin bir arada rahatlıkla dans edebilmeleri olmuştur. Kültürel inşaa olarak da görebileceğimiz bu süreçte hem kadınlar hem de erkekler, sergiledikleri performanslar ile sadece kendilerini göstermemiş (maharetlerini sergileme anlamında kullanılmıştır), aynı zamanda bir kültürün devamlılığına hizmet etmişlerdir. Sadece katıldığım düğün törenleri çerçevesinde düşünmeyerek genel çerçeveyi çizmeye çalıştığımızda aslında sürecin nasıl işlediğini de görmüş oluyoruz. Geçmiş kuşaklardan da kendilerine aktarıldığı düşünülen bu birlikte dans etme eylemi, kültürün devamlılığını sağlamakla birlikte yeniden inşaa sürecine de hizmet etmektedir. Kadınların ve erkeklerin birlikte dans performansı sergilemelerinin herhangi bir sakıncasının bulunmadığı belirtmekle birlikte, esas değinilmek istenen nokta şudur: “kadınlar ve erkekler oldukça rahat tavırlarla ve hareketlerle, özgüvenli bir şekilde, düğün alanının kendileri için oldukça güvenli olduğunu hissettirerek performanslarını sergilemişlerdir”. Kısaca anlatılmak istenen, kadınların erkeklerden, erkeklerin de kadınlardan kaçarak dans etmeleri söz ve eylem konusu olmamıştır. Kadınların veya erkeklerin, sergilenen performanslar sırasında, kültürel belleğin taşındığı ve aktarıldığı bedenlere bu noktada cinsel bir anlam atfederek bakmaktan ziyade, performansın sergilenmesinde araçsallaşan beden olarak bakmaktadır. Burada önemli olan beden değil, beden aracılığıyla sergilenen performanslardır.

Kadınların dans ettikleri esnada; özgüvenli duruşları, içinde bulundukları hareketlerin kesinliği ve keskinliği, kadınlarda birbirine benzer hareket kümelerinin sergilendiğinin görülmesi, kültürel kodlara hâkim olduklarının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmış ve asıl

kültürel öğretim sürecinin kadınlar üzerinden ilerleyebileceğini bize göstermiştir. Buradaki kültürel öğretim süreci, Çingene/Roman kimliğinin dans ve eşlik unsurları aracılığıyla nasıl bir kültürel bellek oluşumuna hizmet ettiğini bize gösterir. Dans yoluyla deneyimlenen bu kimlik, aynı zamanda belleğin taşınmasına, gösterilmesine ve aktarılmasına hizmet eder. Buradaki aktarım aynı zamanda topluluk içindeki yeni yetişen çocuklar için de bir öğretim sürecini kapsar. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, topluluk içerisinde bulunan her çocuk, bu kültürel öğretim sürecinin bir önce bir parçası, sonra ise taşıyıcısı ve aktarıcısı olur. Kadınların kültürel kodlara daha fazla hâkim olmaları, bu öğretim sürecinde onları daha etkin hale getirmektedir.

Kadınlara nazaran erkeklerde bu durum biraz daha farklıdır. Kadınlarda kolektif bir hareket etme durumundan söz edebilirken erkeklerde bu durum daha bireysel hareketlerin sergilenmesi olarak gözlemlenmiştir. Kadınların benzer hareketler sergilemelerinin ardında kadınlar arasında bir rekabet olabileceği ihtimali üzerinde de durulmalıdır. Fakat buradaki rekabet, kültürün bir parçası olarak görülmelidir. Rekabet kavgaya varmadığı sürece, aslında dansa iyi olmanın o kültürün içerisinde önemli bir değeri olduğunu gösterir. Bu sebeple kadınlar birbirlerinin rakipleri olacağından, birbirleriyle benzer hareketleri yapıp “en iyisini ben yapıyorum” imajı da vermeye çalışıyor olabilirler. Dans edebilmek ve müziğe eşlik edebilmek Çingene/Roman kültüründe önemli bir değer olduğundan, bunları sergilemekten kaçınmayacaklarından birbirine benzer hareketlerin eş zamanlı ya da ardışık zamanlı olarak kullanılması rekabetin bir gereği; bunun kullanılması da kültürün devamlılığı için önemli bir noktadır. Erkeklerin birbirlerinden farklı ve bireysel hareketler sergilemelerinin sebebi bu bağlamda erkekler arasında dans performansında bir rekabet ortamının oluşmamasından kaynaklanabilir.

Erkekler tarafından herhangi bir anlamı veya içeriği bulunmayan hareketlerin kullanım sıklığı, toplu performanslar sırasında birbirlerinden bağımsız hareket etmeleri, Çingene/Roman kültüründe daha çok kullanılan 9/8’lik ritimler yerine 4/4’lük ritimlerle danslar sergilemeleri kültürün erkeklerden ziyade kadınlarda daha fazla taşındığı ve aktarımının sağlandığı düşüncesini geliştirmiştir. Her ne kadar durum böyle olsa dahi, kadınların ve erkeklerin birbirlerini yargılamadan, olumsuz eleştirilerde bulunmadan, serbestçe bir arada dans edebilmeleri kadınların katkısının oranı daha yüksek olsa dahi kültürün birlikte yaşatıldığını, aktarıldığını bizlere göstermiştir. Çünkü aktarım ortamının asıl yüklenicileri kadınlar gibi görülmüşse de, bu ortamın rahatlığı ve güvenliği de erkekler

tarafından sağlanmış, Anadolu gelenekleri içinde sıklıkla karşılaşılan “kadının kısıtlanması” eylemini hayata geçirilmemiştir.

4.6. Akıncılar Romanlarında Güneydoğu Esintisi: Diyarbakır Halayları

Araştırma bulgularının belki de en dikkat çekici olanlarından biri de Akıncılar Romanlarının katıldığım düğün törenlerinden birinde oldukça fazla halay müziklerine ve dans performanslarına rastlamam olmuştur. Eş danışmanım Koreolog Dr. Sonay Ödemiş ile gerçekleştirdiğimiz, araştırma sahamızdan alınan video kayıtlarının performans analizi sırasında benim de fark etmemi sağladığı bu detay oldukça önemlidir. Literatürde Çingene/Roman gruplarının dansları ile ilgili oldukça az sayıda çalışma bulunması, bu çalışmalarda dansların genel içerikleriyle ilgili bilgilerin nadiren kullanılmasına rağmen Çingene/Roman düğünlerinde ve danslarında halaylar ile ilgili bir içeriğe rastlanmamıştır. Araştırma kapsamında Ahmet Özyiğit ile yapılan ikili görüşmeler sırasında da Ahmet Bey, kendilerinden önceki neslin 1950’li yıllar sırasında Diyarbakır’dan Adana’ya göç ettiklerini söylemiştir. Bu iki verinin bir araya getirilmesiyle birlikte, Akıncılar Romanlarında rastladığımız Güneydoğu Anadolu Bölgesi Diyarbakır yöresine ait Kürt etnik kimlikli kişilerce icra edilmesine alışılmış ‘Delilo’ ve ‘Diyarbakır erkek halayı’ olarak da bilinen halay performanslarının sergilenmesi sayesinde, gerçekleştirilen görüşmelerin ve düğünde gerçekleştirilen performansların karşılaştırılmasıyla doğrulanmıştır diyebiliriz.

Buna ek olarak, düğünde halay performanslarından birinin sergilendiği sırada çalan şarkının halay eşlik müziği olmamasına rağmen halay performansı gerçekleştirilmesi de kayda değerdir. Çünkü biraz önce üzerinde durduğumuz halay performansına rastlamamızın Çingene/Roman düğünlerinde sıklıkla söz konusu olmadığı fakat Diyarbakır’dan gerçekleştirilen göç ile birlikte daha anlamlı hale gelmesiyle pek de tesadüfi bir durum olmadığını doğrulamış olduk. Fakat şu an üzerinde durduğumuz halay eşlik müziği çalmadığı halde halay performansının sergilenmiş olması da üzerinde tartışılması ve durulması gereken bir diğer nokta olmuştur. Bunun yanında üzerinde duracağımız bir diğer halay performansı da Garzani halayı olarak bilinen halay türüne müzik olarak geçilip eylem olarak geçilememesi de Akıncılar Roman grubunun halaylar ile ilgili pek de bilgilerinin olmadığını bize gösterir niteliktedir. Aynı etnik kültür içerisinde yer aldıklarını fakat mahalle dışından olduklarını düşündüğümüz çalgıcılar, bu sırada halaya geçilemeyen performansa müziği durdurarak

müdahale etmişlerdir. Düğüne iştirak edip dans performansı sergileyenler, müzikal hafızalarından yararlanarak eyleme geçmeye çalışmışlardır, ancak dans performansına başlayamadıkları için müzik, müzisyenler tarafından sonlandırılmıştır. Bu da aslında, geçmiş yerleşim yerleri ile bağlantının hâlâ sürdüğünün ancak neredeyse kopma noktasına geldiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu durum kültürel belleğin bedenselleştirilememesine de örnek teşkil etmektedir.

Halay performansları ile ilgili söyleyebileceğimiz noktalar şu şekilde sunulabilir:

Çok önemli bulgulardan biri olarak dikkat çeken bir hususun, Adana repertuarına ait olan herhangi bir halayın katılım sağlanan düğünlerde gözlemlenmemiş olmasıdır. Adana ili içerisinde yer alan Akıncılar Mahallesi'nde Adana geleneksek danslarına ait repertuardan herhangi bir unsurla karşılaşılmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Ancak yine de Diyarbakır repertuarına ait unsurlardan ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden halayların performansları da onların tarihsel olarak kökenlerine dair bazı arkeo-koreolojik⁴ simgeler taşıyor olabilir. Diyarbakır yöresinden halayların bulunması; Üçayak, Diyarbakır Erkek Halayı, Grani ve Köçeklik uygulamaları ise, aynı arkeo-koreolojik bulguları destekler niteliktedir. Çalınan halaylarda Güneydoğu Anadolu bölgesi halaylarından üçayak, Diyarbakır halayı, Grani, Diyarbakır ve çevresinde çok yaygın olan halayda solo geleneğinin, köçekleşmelerin de yapıldığı görülmektedir. Bu köçekleşmeler de aynı şekilde tarihsel kökenlerinin bir izi olarak görülebilir.

Halaylar çekilirken tek başına bir erkeğin uzun süre ortada kalarak kendine ait hareketleri yapmasına köçek denir. Burada bunlara da çok şahit olunmuştur ama uzman görüşleri (Ödemiş, 2023) Köçek'e çıkıldığında yapılan hareketlerin Diyarbakır'da takdirle karşılanan hareketler kadar profesyonelce yapılmadığı, hareketlerin çok da tecrübelenmeden sahnelendiği de belirtilmiştir. Bu durum bize her ne kadar köçek performanslarını iyi sergileyemeseler dahi bu geleneği bildiklerini gösterir niteliktedir.

Aşağıda, Şekil 1'de halay sırasında Köçek'e çıkan bir erkek katılımcının fotoğrafına yer verilmiştir. Halay esnasında diğer katılımcılar halay performanslarına devam ederken halaybaşı olan katılımcının, müziğin ritminin arttığı sırada tek başına sahnenin ortasına çıkıp bireysel hareketler sergilemesiyle köçek performansı ortaya çıkmıştır. Halayın bir

⁴ Sonay Ödemiş'e göre (kişisel görüşme, 2023), Arkeo-koreoloji, arkeolojik yöntem ve teknikler ile buluntulanan koreolojik malzemenin (dans bilimsel) yine dansların tarihsel incelenmesinde ve futuristik öngörülerinin oluşturulmasında uğraş verilen çalışma biçimi olarak tanımlanmıştır. Henüz disiplin hâline gelmemiş olsa bile, dans için tarihsel bulguların kullanılması ya da tarihe-arkeolojiye dans bilimin bulgularının sunulması şeklinde değerlendirilmiştir.

Çingene/Roman düğününde yer alması sebebiyle Diyarbakır bölgesinden yansımalar olduğunu belirtmekle birlikte, bu köçek performansı ile de söz konusu yansımaların kültürel bir etkilenmenin bulunduğu görüşünü desteklediği öne sürülebilir.

Şekil 1: Halay sırasında “köçek”e çıkıldığını gösteren bir fotoğraf.

Batman, Muş, Diyarbakır yöresi halaylarının tam olarak başarılı bir şekilde olmasa da sergilenmesi Güneydoğu Anadolu bağlantılarının güçlü olmadığı fakat yadsınamayacağını da bizlere göstermiştir.

4.7. Müzisyenlerin Müzik Seçimleri

Çingene/Roman grupları kapalı bir yapıya sahip topluluklar olarak bilinmektedirler. Ülkemizde gerek toplumun genelinin dışında tutulmaları ve dışlanmaları gerekse de kendilerini dışarıya, kendileri gibi olmayanlara, kapatmaları bu kapalı grup olma özelliklerinin şiddetini arttırmaktadır. Durum her ne kadar böyle olsa bile, Çingene/Roman müzikleri ve dansları günlük yaşantımıza oldukça sirayet etmiş; dilimizde manidar Çingene/Roman şarkıları, düğünlerde, eğlencelerde belimize bağladığımız kumaş parçalarıyla onlar bizim kültürümüzün bir parçası olmuşken biz de onların kültürlerine ortak olmuşuzdur. Biz ve onlar diye ayırım yaparken bile bir ortaklıktan söz edebilmek böylelikle mümkün olmuştur.

Akıncılar Mahallesi'nde katıldığımız düğünlerde bu kapalı grubun seçtikleri şarkılarla nasıl kapalıktan çıkma davranışları sergilediklerine şahit oldum. Düğün sırasında çalınan şarkılar içerisinde, Çingene/Roman müziklerinin dışında güncel popüler Türkçe şarkılara da fazlasıyla yer verilmiştir. Kendi müziklerine yakın sayılabilecek eğlenceli, duyulduğunda insanı harekete geçirebilecek, polifonik veya çok enstrümanlı müzikal kurguların kullanıldığı, ritimlerin çok fazla duyulduğu müzikler yapılmıştır. Bu müzikler arasında sadece Çingene/Roman kültürünün bilinen müzikleri, 9/8'likler ve arabeske yakın olan eserlere yer verilmemiş; beraberinde pop, yabancı ve yerel parçaların da icra edildiği görülmüştür. Bu da onların dinleyicilerinin ve o müzikler eşliğinde dans eden kişilerin dışa dönüklüğünü gösterir niteliktedir.

Düğün süresi boyunca çalınan müzikler dinlenildiğinde; düğün organizasyonlarında genelde kapalı topluluk olarak bilinen Çingeneler/Romanların sadece 9/8'lik müzikler çalması beklenebilecekken, onun yerine ithal olan kültürlerden, arabesk, pop, Türk sanat müziği, yabancı müzik (Arapça), Zeybek-Harmandalı, Reyhani ve Karadeniz yöresine ait yerel müziklerin de çalındığı tespit edilmiştir.

Düğünün ilk başladığı saatlerde düğünde müzik yapma görevi üstlenen kişinin, düğün alanının kurulduğu ilk sıralarda, hava henüz kararmamış ve misafirler gelmemişken, pek de kötü sayılmayacak ve söylenirken zorluk çekilebilecek Türk sanat müziği eserlerinden dört ya da beş eser seslendirdiğine şahit olunmuştur.

Çoğunlukla düğünün yeni başladığı saatlerde halay müzikleri çalınmış; çalınan bu halay müziklerinde çoğunlukla elektro bağlama altyapısının kullanıldığı; klavyenin etkin

olarak kullanıldığı, bazı halaylara davulların da eşlik ettiği görülmüştür. Yabancı müzik olarak rastladığım ve oldukça yüksek bir tempoya sahip Arapça çalınan müziğe, düğün alanı kurulduktan ve misafirlerin yoğunlaşmaya başladığı havanın henüz kararmamış olduğu saatlerde rastlanmıştır. Pop ve arabesk müziklere çoğunlukla akşam hava karardıktan sonra, düğün sırasında ara ara yer verildiği görülmüştür. Zeybek-Harmandalı, Reyhani ve Karadeniz yöresine ait müziklerden birer tane, akşam havanın karardığı ve düğün alanının çok kalabalık olduğu saatlerde çalındığına rastlanmıştır. Her ne kadar içe kapanık, dışarıya kapalı gruplar olarak görünseler dahi dışarıdan da bağımsız kalamadıkları sonucunu buradan da görebilmemiz böylelikle mümkün olmuştur. Çingene/Roman gruplarının sadece kendi kültürel öğelerini düğünlerinde bulundurmuyup aynı zamanda ithal ürünlere de yer vermeleri sınırların ve sınırsallıklarının zayıflaması olarak görülebilir. Bu noktada sınırların zayıflaması, kapitalizmin tüketmeye yönelik olarak getirdiği popüler ürünlerin de etkisiyle etnik bir grup olan Çingeneler/Romanlara da kültürel alanlarında yansımıştır. Kurucu ötekinin çalınan müzikleri ve sergilenen dans performansları her ne kadar ithal ürünler olarak düğünlerde yer almış olsa da grubun, söz konusu ürünleri belleğine yatkın bir şekilde yorumlaması ile karşılaşmıştır. İthal ürünlerin yer alması her ne kadar bir erime noktası olarak görünse de, grubun bunu kendi belleklerinde yorumlayabileceği şekilde sunması söz konusu olmuştur. Bu bakımdan, kurucu ötekinin sunduğu kapitalist kültüre ait etmenler çalışma grubu tarafından kendi kültürel kodlarına uyarlanarak ve kurucu ötekinin de kodlarından kısmi olarak arınarak, özellikle bedensel olarak performansların sergilenmesinde, gözlemlenmiştir.

4.8. Kültürel Aktarımda Çocukluktan Yetişme Unsuru

Kültürel aktarım sürecinde şüphesiz ki aktarılan öge kadar ögenin kime aktarıldığı da büyük önem taşımaktadır. Çalışmam boyunca bir kültürel muhafaza ve aktarım unsuru olarak ele aldığım Çingene/Roman danslarının aktarımı da kültürel devamlılığın sağlanmasında oldukça önemlidir. Akıncılar Mahallesi'nde katıldığım nişan ve düğün törenleri aracılığıyla elde ettiğim en önemli veri, kültürel aktarım sürecinde çocukların konumudur. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren hem müziğe hem de dansa yatkın olduklarından kültürün en önemli taşıyıcıları konumundadırlar. Ayakları üzerinde durmayı başarabilen her bebek/çocuk müzik sesini duydukları anda oynamaya başlamakta ve kendilerinden büyük insanları izleyerek taklit etmeye çalışmaktadır. Düğünün mahalle arasında bir sokakta yapılmasından ve herhangi bir oturma düzeninin bulunmamasından serbestçe hareket halinde olan çocukları gözlemlemek ve

bu kaniya varmak kolaylaştırıcı olmuştur. Düğün başlamadan önce de düğün sırasında da çocukların dans performansları sergilemeleri, bu performansların en az büyüklerinki kadar ciddiyetle icra edilmeleri, büyükler tarafından alkışlanarak ve para atılarak desteklenmeleri çocukların dans gösterilerinin onaylanmasında ve yerleşik birer davranış haline gelmelerinde büyük önem taşımaktadır. Onaylanan ve takdir edilen davranışlar yerleşme eğiliminde olacağından, kültürel hafızanın oluşmasına, korunmasına ve aktarılmasına da sebep olacaktır. Bu nedenle çocukların düğünlerde bu dans performanslarını sergilemeleri kültürün devamlılığı açısından oldukça önemlidir.

Bir başka örneğe, düğün alanının kurulması ve çalgıcıların düğün alanına gelmeleriyle başlayan müzik performansları sırasında ortaya çıkmıştır. 10 yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim bir erkek çocuğun klavyenin başına geçerek bir müzik performansı sergilemesi, yanındaki büyükleri tarafından dikkatle izlenmesi, hiçbir müdahaleye uğramamış olması ve performansı bittikten sonra sayıca az olan dinleyicileri tarafından alkışlanması sergilediği performansın onaylandığını; böylelikle kalıcı bir unsur haline getirileceğini bize göstermektedir.

Çocuğun org çalarken motivasyonu, oradaki asıl piyanist şantörün (hem piyano/klavye çalıp hem de şarkı söyleyen kişi) çocuğa çalması için uygun bir zaman diliminde izin vermesi -yani kendi performansı esnasında ama düğünün asıl başladığı zamanda değil de düğünden önce, daha da az riskli bir zamanda-, seyircisi olan, takdir görmesi için imkân tanıyacağı ama kendi performansının akışını da bozmayacak desteklerden bir tanesidir. Buradaki uygun zaman dilimi, düğüne katılacak misafirlerin tamamının henüz düğün alanına gelmediği, bu alanın henüz kurulma ve çalgıcıların hazırlık aşamalarındaki başlangıç dilimini ifade eder. İzleyici kitlenin yeni yeni oluştuğu bir zaman diliminin çocuğun performans sergilemesi için seçilmesi, hem gelen seyirciyi rahatsız etmeyecek hem de çocuğun takdir görmesini de sağlayabilecek olmasından ötürü önemli görülmektedir. İkincisi, çocuğa kendi enstrümanını çalması için izin verdikten sonra onu çok dikkatli bir şekilde dinlediği ve izlediği, yaptığı şeyleri mimikleriyle takdir ettiğini ve beğendiğini gösteren ifadelerde bulunduğu ama onun çıraklığını yapan kişinin de küçük yaşta çalan çocuğa aslında “karşısına çıkacak yeni bir rakip”miş gibi bakışının görüldüğü de anlaşılmıştır.

Şekil 2: Çingene/Roman çocuklarının erken yaş tecrübelerinin teşviki.

Bir diğer örnekse dans etmeye çalışan Çingene/Roman çocuklarda görülmüştür. Karşılıklı iki kız çocuğun bir Roman havası eşliğinde, diğer herkesin onları pistte yalnız bırakıp dans etmelerine, kendilerinden bir şeyler üretmelerine müsaade edildiği, performanslarını bitirene kadar kimsenin onlara müdahale etmediği, performansları bittikten sonra Ahmet Özyiğit tarafından başları okşanarak, onlara gülümsenerek takdir edilmeleri gözlemlenmiştir. Bu durumun da aynı klavye çalan çocuğun müzik performansında olduğu gibi onları cesaretlendirdiği, onlara korumalı alan yaratıldığı, hatta Türkiye’de pek çok yerde kadınların/çocukların ayıplanması söz konusuysen burada tam tersine kadına karışılmaması, çocuğun da cesaretlendirilmesinin de aslında Çingene/Roman toplumunun eğlence ile ilgili oluşturdukları kültür yapılarının birer yansıması olarak karşımıza çıkmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Çingeneler/Romanlar yüzyıllardır göçebe olarak yaşayan, sanayileşme döneminden sonra kısmi olarak daha yerleşik bir hale gelen, fakat hala o göçebe ruhlarını kaybetmemiş ve yaşayışlarını devam ettiren gruplardır. Rengârenk ve eğlenceli görünen hayatları, her olumsuzluğa rağmen hep gülen yüzleri ve ne yaparlarsa yapsınlar aşamadıkları toplumsal kabulsüzlükler ve dışlanmışlıkları ile yüzyıllardır toplumumuzun bir parçası olmuşlardır. Araştırma probleminde de yüzyıllardır ötekileştirilen ve toplum dışına itilen Çingene/Roman grupları yer almıştır. Bu doğrultuda amaç, yüzyıllardır ötekileştirilen bu Çingene/Roman gruplarının kültürlerini koruyabilmelerinde oldukça önemli bir rol oynayan Çingene/Roman danslarının bu süreçteki etkilerini ve nasıl kültürel bir aktarım unsuru halini aldığını incelemek olmuştur. Araştırma sahasını Adana Akıncılar Mahallesi'nde yaşayan, kendilerini Çingene değil Roman olarak tanımlayan neşeli, eğlenceli insanlar oluşturmuştur. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojiden yararlanılmış; Çingene/Roman dansları bir fenomen olarak ele alınmıştır. Ödemiş Performans Analizi Tekniği ile de dans ve dansa eşlik eden unsurlar çerçevesinde araştırmada sahasında elde edilen veriler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın saha sürecinin küresel salgın COVID-19 pandemisine denk gelmesi, sahaya girişte zorluklar yaşatması sebepleriyle sadece üç törene katılım sağlanabilinmiş, araştırma verileri bu üç tören üzerinden değerlendirilmek durumunda kalmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlardan ilki, Akıncılar Mahallesi Romanlarının günlük hayatlarında toplumsal kabullerin dışarısında görünmemelerine, Çingene/Roman olmayanlardan ayırt edilmemelerine rağmen düğünler gibi törensel ritüellerinde Roman kimliklerini daha çok göstermekte, sergilemektedirler.

İkinci olarak ele alınacak sonuç ise evlilik biçimlerinin endogamik olması sebebiyle grubun kültürel muhafazasında geleneklerin etkin bir rol oynadığının saptanmış olmasıdır. Bu durum alanyazında yer alan, Türkiye'de yapılan farklı çalışmalarla da desteklenmiştir.

Evliliklerle ilgili bir başka gözlemlenen unsur da evlilik yaşlarının küçük olması olarak karşımıza çıkmıştır. Düğün törenlerinin de yapıyor olması, Akıncılar Roman grubunun küçük yaşlarda evliliği onayladıklarını bizlere göstermektedir.

Üçüncü olarak elde edilen sonuç düğün mekânlarını ve bu mekânların sergilenen performanslara etkisi üzerine olmuştur. Düğün mekânını oluşturan alanların, içerisinde yaşadıkları sokaklardan oluştuğu; sokakların dar ve görsel olarak pek de iyi sayılamayacak durumda olmasına ve beklenilenin aksine gösteriştense uzak olmasına rağmen tüm bunların Akıncılar Roman grubu tarafından önemsenmediği, onlar için önemli olan unsurun sadece düğünün gerçekleşmesi eylemi olduğu kanısına varılmıştır.

Dördüncü olarak; düğünlerde dans performansı sergilenmesinin oldukça önemli olduğu, düğünün başlangıç anından itibaren aralıksız danslar sergilendiği, müziğin şarkı değişimleri haricinde hiç durmadığı, Akıncılar Romanlarında ortamın değil dans ve dansa dair unsurların önem arz ettiği, geride kalan her şeyin onlar için pek de öneminin olmadığı gözlemlenmiştir.

Beşinci olarak üzerinde durulacak olan sonuç kültürel inşada kadın ve erkek rolleridir. Araştırma bulgularına göre kadınlar ve erkekler, düğünler gibi törensel buluşmalarda birlik olarak kültürel bir öge olarak ele alınan dansı yaşatmaktadırlar. Düğün sahnelerinde, toplanma yerlerinde kadın-erkek karışık, herhangi bir cinsiyete dayalı ayrım bulunmadan; dansların sergilenmesi esnasında herhangi bir kısıt bulundurmada (kadınların geri planda kalması gibi) hem kendi kültürlerini kadın ve erkek olarak birlikte inşa etmekte hem de aktarım sürecinin devamlılığını sağlamaktadırlar. Her ne kadar birlikte bir inşa gerçekleştirmiş olsalar da kadınların erkeklere oranla sahnede bulunma, performans sergileme sürelerinin erkeklerden daha fazla olduğu; kadınların erkeklerden daha fazla Çingene/Roman kültürel kodlarına sahip olduğu kanaatine varılmıştır.

Altıncı olarak; Akıncılar Roman grubunda düğünleri sırasında fark edilen Güneydoğu Anadolu esintisi olmuştur. Diyarbakır yöresinden halayların düğün sırasında sergilenmesi araştırma bulgularında beklenmeyen verilerden biri olmuştur. Fakat Adana'ya Diyarbakır'dan göç ettikleri bilgisi ile birleştirildiğinde bu durum şaşırtıcı olma özelliğini kısmi olarak yitirmiştir ki Akıncılar Roman grubu bu Diyarbakır kültüründen etkilenmiş olsalar da kültüre pek hâkim olmadıklarını dansların performansları sırasında göstermişlerdir.

Yedinci olarak; müzisyenlerin düğün sırasındaki şarkı seçimleri oldukça dikkate değer sonuçlar vermiştir. Düğünde Çingene/Roman şarkılarının yanında 4/4'lük ritme sahip

müziklere de oldukça yer verilmiştir. Bunun yanında pop, arabesk, Türk sanat müziği, halay müzikleri, yerel ve yabancı müzikler de düğün sırasında çalınan müzik türlerindendir. Türk sanat müziği eserleri henüz düğün alanının yeni kurulduğu sıralarda icra edilirken, diğer türdeki müziklerin havanın karardığı ve temponun yüksek olduğu zamanlarda çalınması müzisyenler tarafından tercih edilmiştir.

Sonuncu olarak ise çocukların kültürel aktarımda oldukça önemli bir yer almasıdır. Kültürel aktarım unsuru olarak ele alınan Çingene/Roman danslarının, çok küçük yaşlardan itibaren çocuklar tarafından da sergilendiği gözlemlenmiş; yaşları daha büyük olan yetişkinler tarafından da bu sergilenen performansların takdir edilip, onaylanıp kültürel ögenin devamlılığının sağlanmasında önemli bir rol oynadığı saptanmıştır. Çocuklar aracılığıyla danslar hem yaşatılacak hem de böylelikle kendilerinden sonraki nesillere de aktarılacaktır.

Tüm bu ulaşılan veriler ışığında şunları söylemek yerinde olacaktır:

Kültürel belleğin taşıyıcı unsuru olarak bu çalışmada ele alınan dansların, belleğin deneyimlendiği mekân olarak karşımıza çıkan Akıncılar'da yaşayan Roman grubu üzerinden çözümlemeye yardımcı olduğu; dansın eşlik unsurları üzerinden, mekân, sınır ve bu sınırların –sınırsallıkların- ve sınırların belirlenmesine hizmet eden simgelerin, ötekiler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasının, kadın-erkek temsilleri üzerinden grup belleğinin nasıl aktarıldığının gösterildiği sonuçlara ulaşılmıştır.

Çingene/ Roman danslarının alanyazındaki çalışmalarda üzerlerinde detaylı olarak çok fazla durulmamasına rağmen günlük hayatta oldukça önemli etkileri vardır. Literatürde eğlence sektörü ile anılan Çingene/Roman dansları, toplumsal alanda Çingeneler/Romanların katılımını arttırmakta, entegrasyonu kolaylaştırmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan Çingene/Roman düğünleri ve danslarının günlük hayatta ve ilk bakışta toplumun geneline katılımı kolaylaştırdığı görünse de bu görüşü kabul etmekle birlikte bir o kadar da şiddetini arttırdığı araştırmacı tarafından düşünülmektedir. İlerleyen zamanlarda, araştırmacının bu nokta üzerinde çalışmayı düşünmesiyle birlikte; Çingene/Roman grupları ile ilgili çalışma yapacak olan araştırmacıların da bunun üzerinde durmaları önerilmektedir.

Çingene/Roman grupları ile ilgili çalışmalar alanyazında bulunsa da Çingene/Roman dansları üzerine yapılan çalışmalar pek az olduğundan araştırmanın kıyaslanabileceği, tartışılabilen, zenginleştirilebileceği tek çalışma Girgin'in (2015) çalışması olarak karşımıza çıkmıştır. Çingene/Roman grupları üzerine yapılan kökensel ve kimliksel çalışmalar kadar müzikleri ve dansları ile ilgili çalışmaların da yapılması gerekliliği ve

giderek kùltürlerini yitiren/buna kimi zaman mecbur bırakılan bu etnik grubun kùltürlerini yaşatabilmelerini sağlamak yapılacak olan çalışmalarda mercek altına alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksu, M. (2009). *Türkiye’de Çingene Olmak*. (3. Baskı). Ankara: Anekdot Yayınevi.
- Alpman, N. (2014). *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*. (3. Baskı). İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. (2. Basım). (çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ayhan, B. (2019). *Dünyanın Ötekileri Çingeneler*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Balibar, E. Wallerstein, I. (2017). *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. (6. Baskı). (çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Barth, F.(Derleyen). (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. (1. Baskı). (çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bauman, Z. (2019). *Kimlik*. (3. Baskı). (Türkçe Söyleyen: Mesut Hazır). Ankara: Heretik Yayınları.
- Berger, P.L. ve Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisinin İncelenmesi*. (1. Baskı). (çev. Vefa Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Cohen, A.P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. (1. Baskı). (Türkçesi: Mehmet Küçük). Ankara: Dost Kitabevi.
- Connerton, P. (2018). *Modernite Nasıl Unutturur*. (3. Baskı). (Türkçesi: Kübra Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (2019). (3. Basım). (çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Creswell, John W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (4. Baskı). (çev. edit Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eriksen, T.H. (2004). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*. (1. Baskı). (çev. Ekin Uşaklı). İstanbul: Avesta.
- Fenton, S. (2001). *Etnisite: Irkçılık, Sınıf ve Kültür*. (1. Baskı). (çev. Nihat Şad). Ankara: Phoenix.
- Fırat, M. (2022). Geçmişten Günümüze Çingene Göçleri: Sosyo-tarihsel Bir Bakış. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Göç ve Mültecilik Özel Sayısı*. S. 36-52.
- Fonseca, I. (2020). *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları*. (2. Basım). (çev. Özlem İlyas). İstanbul: Ayrıntı.

- Fraser, A. (2005). *Çingeneler*. (1. Baskı). (çev. İlkin İnanç). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Girgin, G. (2015). *9/8 Roman Dansı: Kültür, Kimlik, Dönüşüm ve Yeniden İnşa*. (1. Baskı). İstanbul: Kolektif.
- Goffman, E. (2018). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (2. Basım). (çev: Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif Hafıza*. (1. Baskı). (Türkçe söyleyen: Banu Barış). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (2. Baskı). (Türkçe söyleyen: Büşra Uçar). Ankara: Heretik Yayınları.
- Huizinga, J. (2017). *Homo Ludens*. (6. Basım). (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jenkins, R. (2016). *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*. (1. Baskı). (çev: Gül Bostancı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kolukırmak, S. (2007). *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler*. İstanbul: Simurg Kitabevi.
- Kolukırmak, S. (2009). *Dünden Bugüne Çingeneler: Kültür, Kimlik, Dil, Tarih*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Kurtişoğlu, B. (2010). Müzik ve Roman Kimliği Üzerine Üç Örnek. *Porte Akademik*, 1(1), 27-34, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (2. Baskı). (Türkçesi: Işık Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Cilt 2. (9. Baskı). (çev: Sedef Özge). Ankara: Yayınodası.
- Okutan, M.Ç. (2004). Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(2), 59 - 76.
- Özkan, A.R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Selçuk, S. S. (2012). Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacıllaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 77-99.
- Yıldız, H. (2007). Türkçede Çingeneler İçin Kullanılan Kelimeler ve Bunların Etimolojileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 61-82.

EKLER

Ek-1: Ahmet Özyiğit Tarafından Paylaşılan Adana Roman Mevcudu Dosyası⁵

Adana'da Romanların ilçe ve mahalle dağılımları çok dağınık bir şekildedir.

Adana'da yaklaşık 50 bin civarında Roman vardır. Bunlar 7-8 bin Yüreğir Akıncılar Mahallesi'nde, 3-4 bin Yüreğir Sinanpaşa Mahalle'sinde, bin kadar Yamaçlı, bin kadar Seyhan Hurmalı-Mestanzade-Hürriyet Mahallesi, 3-4 bin kadar Sarıçam ilçesi Suluca Mahallesi, 7-8 bin civarında Ceyhan'da, Kozan'da bin kişi ve kimliğini gizlemiş değişik mahalle ve semtlerde bizim Adana Romanlar Derneği olarak araştırma sonuçlarımıza göre 50 bin civarında Roman vatandaş bulunmaktadır. Adana'daki Romanlar bir grubu Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan gelme Romanlar; bunlar müzisyen, demirci, kalaycı olarak yerleşmiş ve yaptıkları meslek grubuna göre isim almışlardır. Bu gruplar Akıncılar, Suluca, Hurmalı Mestanzade ve Ceyhan'da yaşayan Rom aşiretine mensup Romanlardır. Bir de Türkiye'ye Suriye, İran, Irak üzerinden göç almış Lom aşireti olarak bilinen grup da yine Adana'da Şinanpaşa ve Güzelevler mahallesine yerleşmiş ve ana dillerini Kürtçe olarak benimsemiş ve Romanlığı kesinlikle kabul etmeyen; geçimini hurdacılık, yine tablada meyve-sebze, balık satarak geçimini sağlayan, kirpi eti yediklerinden dolayı çevrede Kirpici olarak bilinen bir grup vardır. İnternette Romanlarla ilgili bir bilgi araştırılsa hemen karşımıza Cono Aşireti diye bir bilgi geliyor. Bu aşiretin Romanlarla ilgili kesinlikle bir ilgisi yoktur. Yaptığımız araştırmalarda bunu hem Romanlar hem de Cono Aşireti kabul etmemektedir. Cono Aşireti 1940 yıllarında Adana'da Yüreğir ilçesi Akıncılar Mahallesi'ne yaklaşık 500/600 kişi olarak yerleşmiş, geçimini hırsızlıkla zorbalıkla (sağlayan), çevresine zarar veren bir grup olarak bilinir. Bunları 1980/1985 yılları arasında TV Gazeteci Yazar Sayın Uğur Dünder Adana'ya gelerek bunlarla ilgili bir belgesel yaparak Cono Aşireti - Cono Ahmet diye tüm Türkiye'ye duyurarak Adana'da yaşayan tüm Roman vatandaşları bu gruba dâhil etmişlerdir. Bu azınlık grup ile Romanların kesinlikle ne bir ilgisi ne de bağı vardır. Zaten Conoların belli bir süre sonra çevreye verdikleri zarar, ziyan, taşkınlıklarından dolayı çevre halk ayaklanarak Cono Aşiretine ait evleri yakıp-yıkıp ve bölgeden kovmuşlardır.

⁵Ahmet Özyiğit tarafından ilk saha görüşmemizde (18.06.2021) paylaşılan bu dosyadaki veriler sadece bazı yazım hataları düzeltilerek olduğu gibi sunulmuştur. Parantez içerisinde yer alan sözcükler cümlelerin anlaşılır olabilmesi adına tarafımdan eklenmiştir.

Onlarda dağınık bir şekilde Tarsus - Kabaktepe gibi değişik yerlere yerleştirilmiştir. Adana’da Roman olmak bu aşiret yüzünden iyice zorlaşmış ve gerçek Romanlar da kimliklerini gizlemek durumunda kalmışlar. Başka türlü iş bulamaz, kiraya ev bulamaz hale gelmişler. 2000 yılında Adana’da Roman Derneği kurularak Romanların Cono olmadığı anlatılmış ve Romanların zararsız, kendi hallerinde, işinde; geçimini hurdacılık ve tarım işçiliği ile geçindiren insanlar olarak anlatmaya başladık. Eğitim seviyemiz düşük olması sebebi ile tarım işçiliğine yöneldik. Yapılan tüm başvurularda en (az) lise mezunu istenmekteydi. Eğitim her yerde karşımıza çıktı. Buda bizi hep vasıfsız tarım işçiliği, ayakkabı boyacılığı, hurdacılık, pazarcılık, hamallık gibi hep geri planda bıraktı. “Devletin onca okulu vardı niye okumadınız?” diyebilirsiniz. Düne kadar %70 okuma-yazma bilmediği, % 50 sinin kimliği ve resmi nikâhının olmadığı bir topluma bu sorulamaz. Sıkıntı var mı, olmaz mı? Eğitim, istihdam, barınma bunlar en büyük sıkıntılarımız. Bunlar bir çözülse Türkiye’de göbek atarak geçimini sağlayan bir tane Roman bulamazsınız. HER GÖBEK ATAN MUTLU DEĞİL. Bugün internette Romanlarla ilgili bir araştırma yapsanız karşınıza hep göbek atan Romanlar çıkıyor; bu da bizi mutlu etmiyor. Türkiye’de 3 milyon 600 bin 710 kişi geçici koruma altında Suriyeli (nüfus var); bunların 1 milyon 57 bin 232 kişisi yetişkin erkek, 658 bin 117 kişisi kadın ve 1 milyon 672 (bin) 430 kişisi çocuk ve bu (sayı) hızla çoğalıyor. Romanlarla ilgili böyle bir veriye, böyle bir bilgiye ulaşamazsınız. Kendi vatanımızda sığınmacı kadar hakkımız yok. Bu arada Adana’da yaşayan geçici koruma altında Suriyeli vatandaşları kimler destekliyor. Biliyorsunuz da ben yine de yazayım. GOAL-CARE-IOM-ASAM-KIZILAY TOPLUM MEKEZİ-SOSYAL HİZMETLER MERKEZİ-GÖÇMEN SAĞLIĞI MERKEZİ-UNFPA-UNICEF-RED UMBERELLA FUND-MAVİ KALEM-YEŞİLAY-HAYATA DESTEK İNSANİ YARDIM DERNEĞİ-ADANA B.Ş.BELEDİYESİ ve daha bir sürüsü. Adana’ da Romanları destekleyen, SHM (Sosyal Hizmet Merkezleri) dışında, bir tane kurum bir tane STK (Sivil Toplum Kuruluşu) bulamazsınız. Tüm bu veriler ve bilgiler resmidir.

Ek-2: Etik Kurul Onay Formu

Evrak Tarih ve Sayısı: 01/02/2021-15518

ETİK KURUL İZİN BELGESİ

T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL KARARLARI

Toplantı Tarihi :28/01/2021
Toplantı Sayısı :02

KARAR-2021/02-19: Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans programı öğrencilerinden; Ebru AKKUYU'nun Dr. Öğr. Üyesi Özlem AKAY DİNÇ danışmanlığında "Yoksulluk ve Dışlanma Bağlamında Etnik Bir Grup Olarak Conolar" isimli araştırma etik yönden incelenmiş olup, etik açıdan **uygunluğuna**, oy birliği ile karar verilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Ebru AKKUYU

